tijdschrift voor geestelijk werk

EEN TESTAMENT VAN WAARDE

HOI-Eindconferentie: zie nieuwsbrief

PRAKTISCHE HUMANISTIEK

inhoud

Geestelijke verzorging: beroep of instellingsgebonden functie?

Sekse-verschillen in geestelijk werk

Logotherapie in Nederland

september 1992

5

Inhoud

3 Redactioneel

4 DOSSIER ARTIKEL
Levensbeschouwing in de existentiële begeleiding
Rob Buitenweg

18 Is geestelijke verzorging een beroep of een functie?
Ko Burger

28 Relaties zonder 'relaties'
Sekse-verschillen in de praktijk van het humanistisch geestelijk werk
Marjan Hoogeboom

34 Geestelijke verzorging in organisatie en beleid
Verslag introductieweek VGVZ
Ben van Remmerden

37 Logotherapie in Nederland
Ko Burger

40 Nieuwsbrief

47 Recensies

51 Boeken en tijdschriften

53 Berichten en adressen

55 Agenda

Colofon

Praktische Humanistiek is een uitgave van de Stichting Publicaties Praktische Humanistiek. Bestuursvoorzitter is Prof. H.P. Kunneman, hoogleraar theorie en praktijk van het geestelijk werk, in het bijzonder praktische humanistiek aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht.
Praktische Humanistiek richt zich tot allen die professioneel bij het humanistisch geestelijk werk betrokken zijn. Het redactionele beleid is gericht op de verdere verdieping, ontwikkeling en professionalisering van het humanistisch geestelijk werk in het bijzonder en de geestelijke verzorging in het algemeen.

REDACTIE
Drs. Rob Buitenweg (UVH/voorzitter red.), Drs. Ko Burger (raadsman/secretaris red.), Ellis Blom (raadsvrouw bij Justitie), Drs. Frank Brinkhuis (UVH/tekstredactie), Ina Brouwer (UVH), Joop Flokstra (raadsman bij Defensie).

REDACTIEADRES
Postbus 367, 3850 AJ Ermelo. Telefoon: 03417-61440.

ADMINISTRATIE
Ellis Blom, Kempenland 8, 5171 HC Kaatsheuvel. Telefoon: 04167-74884.

MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER
Marjan Hoogeboom, Laura Polderman en Ben van Remmerden.

VERSCHIJNING
4 keer per jaar. Abonnementen lopen in principe van september tot september.

ABONNEMENTEN
Men abonneert zich door de gekozen abonnementsprijs over te maken op gironummer 6240747 t.n.v. *Praktische Humanistiek*, Ermelo.
Als u een nota wenst te ontvangen, schrijft u naar de administratie en wacht met betalen.
Gewoon abonnement *f* 50,– (losse nummers *f* 14,25). Steunabonnement *f* 75,–. UVH/HOI-studenten *f* 35,–. Instellingstarief *f* 72,50.
Voor België: gewoon abonnement Bfr 1000. Steunabonnement Bfr 1500, overmaken op ASLK nummer 001-1779116-18 t.n.v. *Praktische Humanistiek*, Brand Whitloklaan 50, 1200 Brussel.

TEKSTBIJDRAGEN
Ieder die zich professioneel met humanistisch raadswerk en geestelijke verzorging bezig houdt, wordt uitgenodigd beschouwende artikelen of reflexies over ervaringen aan te leveren. U kunt hiertoe contact opnemen met de redactie.

AUTEURSRECHTEN
Het copyright van de artikelen berust bij de auteurs. Zonder schriftelijke toestemming mogen deze teksten niet vermenigvuldigd en openbaar gemaakt worden.
Informatie uit de Nieuwsbrief mag met bronvermelding overgenomen worden.

Zetwerk: Athmer/SKP, Utrecht.
Druk: Thieme, Zutphen

ISSN 0926-5228
NUGI 612/636

Redactioneel

Dit vijfde nummer van *Praktische Humanistiek* luidt de tweede jaargang in. Gelukkig zijn er steeds meer geestelijk verzorgers en anderen die in professioneel geestelijk werk geïnteresseerd zijn, die zich op ons blad abonneren. Het vernieuwde uiterlijk en een overzichtelijkere bladspiegel doet hopelijk de lust om het te *lezen* ook toenemen!
In dit nummer gaat de discussie over de relatie van de levensbeschouwing en het geestelijk werk verder in een artikel van Rob Buitenweg. Hij zet duidelijk zijn visie uiteen, maar ook deze visie zal naar verwachting wel weer diverse reacties oproepen.
In dit nummer ook enkele kortere bijdragen van geestelijk verzorgers zelf: Marjan Hoogeboom over sekse-verschillen in de praktijk van het geestelijk werk, en Ben van Remmerden met een verslag van de VGVZ-cursus die hij volgde.

In maart volgend jaar heeft de redactie een thema-nummer gepland over alle vragen en problemen rond het *ambtshalve karakter* van geestelijke verzorging. We vragen nu alvast collega's om over dit onderwerp hun gedachten te laten gaan. Neemt u contact met de redactie op als u de pen op wil pakken en deze gedachten aan het papier wilt gaan toevertrouwen. We weten dat werkers het moeilijk vinden om te schrijven, maar het is nodig! Als we niet voor de dag komen met ons beroep, blijven we onzichtbaar, en om het geestelijk werk als beroep te handhaven en te versterken is het in de eerste plaats nodig om het zichtbaar te maken. De redactie is bereid u te ondersteunen bij het vervaardigen van een tekst.

Met de nieuwe ondertitel: 'tijdschrift voor geestelijk werk', hoopt de redactie dat confessionele collega's de uitnodiging om niet alleen als lezer, maar ook als auteur aan *Praktische Humanistiek* mee te doen, aan zullen nemen. Humanistiek is immers per definitie pluriform? Het enige criterium voor een humanistieke tekst is, dat hij de toets van de rationele kritiek kan doorstaan. En geestelijk werk wordt immers door mensen van verschillende denominaties uitgevoerd? Elke tekst die bijdraagt tot inzicht in de praktijk van het geestelijk werk, is welkom. De redactie beslist uiteindelijk over de plaatsing ervan, dat spreekt vanzelf.

De redactie

Mededeling

De Belgische abonnees ontvangen hierbij een brief met het verzoek om het abonnementsgeld op het banknummer in België te storten.
Nederlandse abonnees hebben in juni een acceptgirokaart ontvangen. Wilt u, als u nog niet betaald heeft, dit zo spoedig mogelijk in orde maken? Dank u.

Levensbeschouwing in de existentiële begeleiding

Rob Buitenweg

Drs. Rob Buitenweg is universitair docent recht, zorg en levensbeschouwing, bij de vakgroep praktische humanistiek van de Universiteit voor Humanistiek.

1. Inleiding

In de vorige twee nummers van *Praktische Humanistiek* werd de aandacht gevraagd voor de vraag welke rol de levensbeschouwing speelt in het geestelijk werk.[1] Dit artikel wil een bijdrage leveren bij het zoeken naar een antwoord op die vraag, die een grote rol speelt in het humanistisch geestelijk werk.

De vraag naar de rol van de levensbeschouwing in het geestelijk werk is een vraag die niet kan worden beantwoord als niet eerst wordt aangegeven wat men onder geestelijk werk verstaat en wat men bedoelt met het woord levensbeschouwing. Nu is dat een heikele onderneming, omdat – zo leert ons onze nog korte geschiedenis van het humanistisch geestelijk werk – de omschrijvingen van geestelijk werk en levensbeschouwing niet eenduidig zijn. Dat mag echter geen reden zijn om dergelijke omschrijvingen maar achterwege te laten. Die zijn nodig voor de beantwoording van de bovengenoemde vraag. Wel zou dan kunnen blijken dat er verschillende visies op geestelijk werk zijn, en corresponderend daarmee, wellicht ook verschillende visies op de rol van de levensbeschouwing. Het expliciteren van mogelijk verschillende visies lijkt me voor de ontwikkeling van het beroep van het grootste belang.

In het hierna volgende zal ik een omschrijving geven van geestelijk werk. Me bewust van de mogelijkheid dat ik slechts één visie op het geestelijk werk verkondig, zal ik bij die omschrijving spreken van existentiële begeleiding, waarmee ik wil afzien van een pretentie het definitieve woord te hebben gezegd over de aard van het geestelijk werk.

Na een interpretatie te hebben gegeven van geestelijke bezinning en geestelijk werk

zal ik een omschrijving geven van een levensbeschouwing. Vervolgens zal ik de kenmerken van een levensbeschouwing belichten en met name stilstaan bij de universaliteitspretentie van een levensbeschouwing en de mogelijke strijdigheid van die pretentie met het tolerantiebeginsel. Tenslotte zal ik beschrijven welke rol de levensbeschouwing van de begeleider vervult in de begeleiding.

2. Existentiële bezinning

a. De zin van handelingen, houdingen of levenswijze

Als wezens met een zelfbewustzijn kunnen mensen zich bezinnen op hun handelingen of houdingen. Kenmerkend voor existentiële bezinning is dat men dan probeert die handelingen of houdingen een plaats in het leven te geven.[2] Vertrekpunt daarbij is de situatie, waarin iemand zich bevindt: Iemand zit in een gevangenis, is opgenomen in een ziekenhuis, zit op kantoor, wordt geconfronteerd met de geboorte van een kind, met het slagen voor een examen of met het verlies van werk. In die situatie handelt iemand of heeft een bepaalde houding. Existentiële bezinning met betrekking tot die handeling of houding houdt dan in dat iemand probeert die handeling of houding te plaatsen in zijn of haar leven en de betekenis ervan voor zijn of haar leven af te tasten. Het gaat dan niet om de waarde die een handeling of houding (bijvoorbeeld een vriendelijke bejegening van een collega op het werk) heeft voor een doel dat iemand zich op een deelterrein van het leven heeft gesteld (bijvoorbeeld het verwerven van een hoge positie op kantoor), maar om de plaats die een bepaalde handeling of houding (bijvoorbeeld die vriendelijke bejegening van een collega) inneemt in iemands leven en de betekenis van een dergelijke houding voor de wijze waarop iemand zijn of haar leven wil inrichten. Geprobeerd zal dus worden een bepaalde houding of handeling te gronden in laatste fundamentele idealen en waarden.

Het kan ook zijn dat niet een concrete handeling of houding voorwerp is van existentiële reflectie, maar dat men zich bezint op de manier van in-het-leven-staan zelf (bijvoorbeeld altijd beschikbaar zijn voor anderen, of altijd proberen keuzes te maken, of altijd proberen vriendelijk te zijn). Iemand kan zich afvragen wat de rode draad in zijn of haar leven is geweest, op welke wijze men thans in het leven staat of welke koers men verder in het leven wil varen.

Maar of men zich nu (existentieel) bezint op concrete handelingen of houdingen of op de manier van in-het-leven-staan in het algemeen, in beide gevallen – die in de praktijk door elkaar zullen lopen – gaat men op zoek naar idealen en waarden die men als richtinggevend en zingevend voor het leven beschouwt. Men kan bijvoorbeeld ontdekken dat men het belangrijk vindt om een ander recht te doen of om autonoom te leven, het leven zoveel mogelijk in eigen hand te nemen.

Die idealen en waarden hangen niet in de lucht, maar zijn geworteld in antropologische en ontologische veronderstellingen, een mens- en wereldbeeld dat bij idealen of

waarden wordt verondersteld.[3] Een waarde als autonomie veronderstelt dat mensen het vermogen hebben om keuzes te maken (antropologisch uitgangspunt). Als je niet gelooft dat mensen dat vermogen hebben valt een ideaal als autonomie niet te realiseren. En een waarde als verdraagzaamheid veronderstelt onder meer dat de werkelijkheid altijd een door mensen geïnterpreteerde werkelijkheid is (ontologisch uitgangspunt).
Existentiële bezinning houdt niet alleen in dat men – in handelingen of houdingen of in iemands manier van-in-het-leven-staan – zoekt naar fundamentele waarden en idealen, maar ook naar die antropologische en ontologische veronderstellingen.

b. *Levensbeschouwelijke reflectie*

Men kan een volgende stap maken: De gevonden idealen en uitgangspunten kunnen ook zelf weer voorwerp worden van aandacht bij existentiële reflectie. Dat wil zeggen, dat men die idealen en veronderstellingen gaat problematiseren en op hun houdbaarheid zal toetsen. Als 'zelf vorm geven aan je leven' een ideaal is dat richtinggevend blijkt te zijn voor iemands handelingen of houdingen, of diens levenshouding, dan kan nu de vraag worden gesteld of mensen wel zo vrij zijn om keuzes te maken of begiftigd met een vermogen tot onderscheidend oordelen, als misschien tot op heden door de betrokkene werd aangenomen. Men problematiseert dan de inhoud van die idealen of uitgangspunten.
Maar niet alleen kan gereflecteerd worden op de inhoud van de idealen en uitgangspunten, maar ook kan men zich afvragen welke psychische of maatschappelijke belangen het aannemen van bepaalde idealen of uitgangspunten hebben bevorderd (Bijvoorbeeld: heeft een bepaalde maatschappelijke positie of hebben bepaalde psychische gesteldheden of behoeften ertoe bijgedragen dat men bepaalde idealen of uitgangspunten is gaan hanteren, of juist niet?)

In het voorgaande is een onderscheid gemaakt tussen existentiële bezinning op handelingen, houdingen, of iemands manier van in-het-leven-staan, én bezinning op idealen en uitgangspunten die zich in die handelingen, houdingen of levenshouding manifesteren. Maar in de praktijk van alledag zal existentiële bezinning inhouden dat men heen en weer pendelt tot men een situatie heeft bereikt, waarin men het idee heeft grond te halen, dat wil zeggen te weten waar het eigenlijk om gaat in het leven.

3. *Existentiële begeleiding*

In existentiële begeleiding – de hier gehanteerde interpretatie van geestelijk werk – is de consulent (raadsman of -vrouw) beschikbaar voor de ander in diens proces van existentiële bezinning op handelingen, houdingen, levenswijze en op fundamentele oriëntaties daarin. Begeleiding wordt existentiële begeleiding door de manier waarop de begeleider en de ander naar handelingen, houdingen of levensoriëntaties kijken.

In deze visie wordt begeleiding geen existentiële begeleiding of geestelijk werk, omdat de problemen of thema's existentieel of geestelijk zouden zijn. Meestal zijn problemen of thema's immers niet naar hun aard existentieel, maar worden dit door het perspectief dat men inneemt. Men zou ook een ander perspectief kunnen innemen ten aanzien van dezelfde handelingen, houdingen, levenswijze of fundamentele oriëntaties daarin, bijvoorbeeld een psychologisch, fysiologisch of sociologisch.

Men kan in de begeleiding vier momenten onderscheiden, die voor een groot gedeelte voortvloeien uit de hiervoor aangegeven beschrijving van existentiële bezinning.
Een eerste moment bestaat uit (het luisteren naar) het verhaal van de ander. Deze beschrijft zijn of haar ervaringen of belevenissen, en geeft uiting aan emoties, verontwaardigingen en verwonderingen.
Een tweede moment behelst de uitnodiging van de consulent aan de ander om stil te staan bij bepaalde handelingen of houdingen en te zoeken naar de existentiële betekenis ervan (Bijvoorbeeld: "Wat betekent het in Uw leven dat U dat examen niet heeft gehaald?"). Dit zoeken naar de grond van handelingen of houdingen zal leiden tot de ontdekking van laatste gronden (Bijvoorbeeld: iemand vindt het van belang om zelfstandig te worden/te zijn).
Een derde moment kan zijn het zoeken naar de wijze waarop iemand in het algemeen in het leven staat. (Bijvoorbeeld: iemands leven is getekend door streven om zo min mogelijk afhankelijk te zijn). Iemands leven wordt afgetast in een speurtocht naar de rode draad erin. Ook dat zal leiden tot de ontdekking van voor iemand wezenlijke oriëntaties.
In een vierde fase worden de gevonden laatste gronden, laatste fundamentele idealen en uitgangspunten afgetast en gewogen, getoetst op hun houdbaarheid (Bijvoorbeeld: is het belangrijk om zelfstandig te zijn, kunnen mensen wel zelfstandig zijn, in hoeverre is de wens om zelfstandig te zijn beïnvloed door de cultuur, door psychische factoren?).

Niettegenstaande de mogelijkheid om deze momenten in de begeleiding te onderscheiden zullen die verschillende momenten in het werkelijke contact tussen consulent en de ander niet altijd in de tijd elkaar opvolgen, maar in elkaar verweven zijn.

We zijn nu in staat een eerste antwoord te formuleren op de vraag welke rol de levensbeschouwing speelt in de existentiële begeleiding. In het voorgaande is gesproken over fundamentele levensoriëntaties, over fundamentele idealen en de daarbij veronderstelde antropologische en ontologische uitgangspunten, die naar voren komen in het proces van existentiële bezinning of de begeleiding daarbij. Die fundamentele oriëntaties kan men levensbeschouwing noemen. Dat woord kan evenwel de indruk wekken dat er sprake is van voorgegeven beginselen die richtinggevend zijn voor houdingen, handelingen of levenswijze van mensen.[4] Maar veelal zijn die

fundamentele levensoriëntaties niet zo duidelijk voorgegeven, maar liggen verscholen in handelingen, houdingen of levenswijze. Ter vermijding van misverstand verdient het dan wellicht de voorkeur niet te spreken van levensbeschouwing, maar – bijvoorbeeld – van levensoriëntatie.
Existentiële begeleiding kan dan worden omschreven als begeleiding bij de bewustwording, problematisering, verheldering en herijking van iemands levensoriëntatie, naar aanleiding van een concrete handeling of houding, of naar aanleiding van iemands wijze van leven.

4. Kenmerken van een levensoriëntatie

Bij existentiële begeleiding vormt de persoonlijke levensoriëntatie van de ander dus het gebied van aandacht. Een andere vraag is welke rol de levensbeschouwing of levensoriëntatie van de begeleider speelt. Voor de beantwoording van die vraag is het van belang vier kenmerken van een levensoriëntatie weer te geven. Deze zijn onvermijdelijkheid (1), relativiteit (2), onbewijsbaarheid en onweerlegbaarheid (3), en universaliteit (4).

1) Er zijn mensen die zich niet beschouwen als aanhanger van een bepaalde geestelijke stroming of anderszins geen expliciete levensovertuiging hebben. Maar dat wil niet zeggen dat ze zich permanent bevinden in de sfeer van de onmiddellijkheid, zoals een pasgeboren kind.[5] Het menselijk handelen is niet (slechts) als causaal te bestempelen, als een gevolg van gegeven oorzaken. Het is ook intentioneel, men beoogt iets. In die zin liggen er altijd richtinggevende ideeën besloten in het handelen van mensen. En die ideeën, die idealen en uitgangspunten, zijn per definitie niet in elke situatie volledig anders. Het handelen zou dan volkomen willekeurig zijn en dus niet-intentioneel. Het is onvermijdelijk dat mensen – al is het impliciet – idealen en uitgangspunten hebben, die hun handelingen en houdingen uittillen boven puur onmiddellijk en instinctmatig gedrag: mensen hebben onvermijdelijk een levensoriëntatie.

2) Levensoriëntaties zijn relatief in die zin dat ze gerelateerd zijn aan mensen, aan individuen of groepen. Mensen ontwerpen zich vanuit een bepaalde context existentiële idealen tegen de achtergrond van eveneens door hen ontworpen antropologische en ontologische beginselen. Deze ontwerpen kunnen – zoals uit het bovenstaande blijkt – meer bereflecteerd zijn dan wel meer fungerend zijn.[6] In het laatste geval functioneren levensoriëntaties weliswaar als richtinggevend voor handelingen of houdingen van mensen, maar liggen in die handelingen en houdingen besloten, zoals ook de ideeën van de kunstenaar besloten kunnen liggen in zijn of haar werk. Maar de idealen en uitgangspunten kunnen – in een proces van persoonlijke bezinning of van begeleiding – ook worden geëxpliciteerd, zoals ook kunstenaars kunnen proberen hun ideeën, die verborgen liggen in hun werk, uit hun werk

naar voren te halen en toe te lichten aan een interviewer. Daarbij kan het zijn dat in een later werk van een kunstenaar zich nieuwe ideeën manifesteren, zonder dat hij of zij die van te voren heeft geformuleerd. Zo ook kunnen mensen al levend nieuwe idealen of uitgangspunten ontwerpen.
In deze zin zijn mensen de bron van hun levensoriëntatie. Deze vormt een antwoord dat zíj – expliciet of impliciet – geven op de vraag die het leven is. Dat wil niet zeggen dat zij dit vanuit een volslagen autonome positie doen. Mensen formuleren hun antwoord binnen een bepaalde historische en culturele context en een bepaalde biografische situatie. Andere contexten vormen andere voedingsbodems voor andere levensoriëntaties. En ook kunnen er verschuivingen optreden in de context of in de biografische situatie van een bepaald persoon. Iemand kan dan ervaren dat aanvankelijke idealen nu van mindere waarde zijn, of dat veronderstellingen over menselijke mogelijkheden of de werkelijkheid niet juist zijn geweest en op grond daarvan zijn/haar idealen bijstellen.
De relativiteit van levensoriëntaties geldt niet alleen voor individuele levensoriëntatie, maar ook voor geestelijke stromingen, bijvoorbeeld het humanisme. Ook dergelijke stromingen zijn ontwerpen die zich voordoen in een bepaalde cultuur en bepaalde maatschappelijke omstandigheden.

3) Alhoewel mensen hun handelingen en houdingen kunnen rechtvaardigen met behulp van hun levensoriëntatie, kunnen ze uiteindelijk die levensoriëntatie niet bewijzen, waar tegenover staat dat anderen die ook niet kunnen weerleggen.[7] Dat inzicht kan men in West-Europa reeds aantreffen bij Nicolaus van Cusa in de vijftiende eeuw, die de gedachte uitte dat mensen met behulp van hun verstand God niet kunnen kennen.[8] Ook anderen leerden dat alleen God de ware gelovigen kent en dat er daarom dan ook vrijheid van godsdienst en meningsuiting moest zijn.[9] Dit heeft er overigens velen in de zestiende en zeventiende eeuw niet van weerhouden anderen die er naar hun mening onware geloofsovertuigingen op na hielden, van het leven te beroven. Dit werd dan vaak niet gebaseerd op de veronderstelde onwaarheid van het geloof van die anderen, maar het afslachten werd gerechtvaardigd met behulp van de theorie dat een onderdaan die niet dezelfde godsdienst had als de overheid, geen loyale onderdaan kon zijn. Langzaam maar zeker verdrong de tolerantiegedachte de religieuze twisten. Tolerantie werd daarbij dan niet altijd of niet in de eerste plaats gegrond op de onmogelijkheid laatste godsdienstige fundamenten te bewijzen of te weerleggen, maar op het besef van de menselijke waardigheid, die inhoudt dat het aan mensen zelf is om hun leven volgens hun levensovertuiging in te richten.[10]

4) Maar behalve door relativiteit, onvermijdelijkheid, onbewijsbaarheid en onweerlegbaarheid, worden levensoriëntaties ook gekenmerkt door universaliteit. Zowel de fundamentele idealen als de fundamentele antropologische en ontologische uitgangspunten hebben een pretentie van universaliteit. Dat wil niet zeggen dat ze universeel zijn in sociologische zin, dus dat ze algemeen voorkomen, maar de waarde

van die idealen en uitgangspunten zijn naar de mening van degene die ze als levensoriëntatie aanvaardt of in de visie van een levensbeschouwelijke traditie, voor ieder in te zien en in principe voor ieder geldend.
Deze uitspraak, die in eerste instantie niet door iedereen zal worden onderschreven, vraagt om toelichting.

5. Universaliteit van levensoriëntaties

a. Universaliteit en relativiteit

Universaliteit lijkt in strijd met een eerder aangehaald kenmerk van levensoriëntaties, te weten de relativiteit. Dat is evenwel niet het geval. De relativiteit zegt dat verschillende personen of groepen verschillende levensovertuigingen of levensoriëntaties kunnen hebben en dat personen of groepen de bronnen of dragers zijn van een levensbeschouwing. De universaliteitspretentie betekent dat die visie op het reële en ideale mens-zijn door de drager als voor ieder goedkeurenswaard wordt geacht. In die visie kunnen zich, zoals eerder gezegd, verschuivingen voordoen. Maar, áls zich een verschuiving heeft voorgedaan en mensen aanvaarden andere of bijgestelde existentiële idealen en antropologische en ontologische beginselen als richtinggevend voor hun handelen, voorzien zij die idealen en beginselen toch weer van een universaliteitspretentie. Zo realiseer ik me dat gelijkheid een westers ideaal is, en dat andere culturen een dergelijk ideaal niet of in veel geringere mate hebben. Maar dat weerhoudt mij er niet van te vinden dat het de moeite waard is anderen als gelijken te herkennen en te erkennen. En ook weerhoudt het mij er niet van te denken dat de waarde van dat ideaal ook door anderen zou kunnen worden ingezien.

De universaliteit van levensoriëntaties is voor veel humanisten een gruwel, hetgeen niet verwonderlijk is, gezien hun (met universaliteitspretentie beladen) uitgangspunten als menselijke vrijheid, gelijkwaardigheid en verdraagzaamheid.
De west-europese geschiedenis kent voorbeelden te over van het streven van sommige levensbeschouwingen om hun idealen en uitgangspunten als voor ieder geldende waarheden en waarden dwingend aan anderen op te leggen. Ook heden ten dage worden – al is het niet in Nederland – mensen van een andere levensovertuiging in naam van de ware godsdienst of levensovertuiging gedood.

b. Expressivisme versus objectivisme

Uitingen van levensoriëntaties – uitspraken over het mens-zijn, de wereld of het leven – kunnen worden gezien als constatieve of objectivistische uitspraken.[11] Dit soort uitspraken stellen iets vast over een object, bijvoorbeeld over de vorm van een tafel. Tegengestelde constatieve uitspraken verdragen elkaar niet. De uitspraak van X dat een bepaalde tafel rond is, is niet te verenigen met die van Y dat de tafel vierkant is. X zal zeker vinden dat Y kan inzien dat de tafel rond is en dat Y daarom ongelijk heeft, en omgekeerd.

Men zou uitingen van levensoriëntaties kunnen zien als constatieve uitspraken, vergelijkbaar met die over de tafel. Het gaat dan om uitspraken over een object die pretenderen algemeen geldig te zijn. Het punt is evenwel dat dit soort constatieve uitspraken – zoals die over de tafel – bewijsbaar zijn, of weerlegbaar, terwijl uitingen van levensoriëntaties dat juist niet zijn, zoals we hebben gezien.

Het inzicht in de onbewijsbaarheid van uitingen van levensoriëntatie – bijvoorbeeld over menselijke gelijkheid – zou kunnen leiden tot een expressivistische positie. Hiermee bedoel ik de opvatting dat levensoriëntaties niet beogen iets algemeen geldends te zeggen over een object, maar slechts beogen iets persoonlijks uit te drukken. Daarbij kan men van mening verschillen over de vraag wat wordt uitgedrukt.
Zo kan men van mening zijn dat gevoelens, emoties, worden uitgedrukt. Met de uitspraak, dat mensen elkaar als gelijken zouden moeten behandelen, drukt iemand – volgens een expressivistisch standpunt – slechts zijn of haar gevoelens van blijdschap of tevredenheid uit als mensen als gelijken worden behandeld.
Men kan ook met Ayer en Stevenson het expressivisme wat oprekken. Uitingen van een levensoriëntatie zouden dan ook kunnen worden gezien als uitspraken die gezindheden, te weten van goedkeuring of afkeuring, uitdrukken.[12] Je zou nog verder kunnen gaan en kunnen stellen dat uitingen van een levensoriëntatie niet alleen de functie hebben om gevoelens of gezindheden uit te drukken, maar ook om een ander tot iets te brengen, te weten tot een soortgelijk gevoelen of een soortgelijke gezindheid.[13] Maar ook in deze opgerekte vorm van het expressivisme hebben verwoorde of geleefde levensoriëntaties níet de pretentie iets te zeggen waarvan de waarde door een ieder kan worden ingezien en dat daarom in principe voor ieder geldend is. Ze drukken integendeel slechts persoonlijke gevoelens of gezindheden uit, eventueel gepaard gaande met aansporingen.
De gelijkstelling van uitingen van een levensoriëntatie met expressieve uitspraken heeft belangrijke gevolgen. Expressieve uitspraken zijn altijd zelfverwijzend. Iedereen kan alleen zijn eigen gevoel of gezindheid uitdrukken, al is het ten aanzien van dezelfde zaak. Het hindert niet dat expressieve uitspraken tegenovergesteld zijn. Ook al zouden ze dat zijn dan spreken ze elkaar nog niet tegen en zijn ze verenigbaar. Er is geen onverenigbaarheid in de uitspraak van X dat zij een bepaalde film vervelend vindt en die van Y dat hij die film spannend vindt.
Als je uitingen van levensoriëntatie gelijk stelt met expressieve uitspraken, geldt wat voor alle expressieve uitspraken geldt: over smaak valt – anders dan over de rondheid of vierkantheid van de tafel – niet te twisten. Die consequentie wordt door velen dan ook wel getrokken en in die zin zijn velen levensbeschouwelijke expressivisten.[14] Levensbeschouwelijke meningsverschillen of verschillen met betrekking tot levensoriëntaties, worden dan beëindigd met de vaststelling dat men nu eenmaal een verschillend uitgangspunt heeft, en dat dat er ook niet toe doet: voor jou geldt dat God bestaat, voor mij niet. Of, voor jou geldt dat mensen vrij zijn, voor mij niet.
Toch is het de vraag of uitingen van levensoriëntatie als expressivistische uitspraken

kunnen worden gezien. De dagelijkse ervaring onthult dat uitingen van levensoriëntatie een pretentie hebben iets algemeen geldigs te zeggen over een object, ook al zijn die uitspraken onbewijsbaar of onweerlegbaar, en ook al kunnen ze dus niet als gewone objectivistische uitspraken worden beschouwd. Degene, die gelooft in een leven-hierna, gelooft ook dat de heiden, die er niet in gelooft, een leven-hierna zal meemaken, maar dat zal voor die heiden op grond van zijn of haar ongeloof jammer genoeg wat onprettig uitpakken. Degene die van mening is dat God bestaat, vindt niet dat degene die beweert dat hij niet bestaat, ook gelijk heeft, en dat God bijvoorbeeld wel bestaat in St. Michelsgestel en Putten, maar niet in Amsterdam. Degene die zich agnost noemt, is van mening dat zijn of haar agnosticisme ook geldt voor de verwoede theïst of atheïst. Degene die het ideaal huldigt dat mensen elkaar als gelijken moeten behandelen, zou dat eigenlijk toch ook willen laten gelden voor de racist. Degene die van mening is dat mensen een vermogen tot onderscheidend oordelen hebben op grond waarvan men ze verantwoordelijk kan stellen voor hun daden, vindt dat zulks ook geldt voor hem die elke verantwoordelijkheid ontkent, en die vindt dat men hem daarom het uitmoorden van Joden evenmin mag aanrekenen als het jachtluipaard de dood van een ree. En tenslotte, degene die vindt dat alle opvattingen gelijkwaardig zijn, vindt dat juist die opvatting ook geldt voor hem of haar die dat helemaal niet vindt.

Noch een louter expressivistische benadering, noch een louter objectivistische benadering doet recht aan het karakter van uitspraken van levensoriëntaties.
Dergelijke uitspraken vertonen zowel gelijkenis met expressieve uitspraken, als met constatieve uitspraken, terwijl ze tegelijkertijd er van verschillen.

6. Tolerantie

Mensen hebben onvermijdelijk een expliciete of impliciete levensoriëntatie, die zij in een bepaalde zin zelf hebben ontworpen en die gerelateerd is aan hun culturele situatie en hun biografische situatie, die zij niet kunnen bewijzen en die anderen niet kunnen weerleggen, maar waarvan zij nochtans menen dat de waarde ervan ook door anderen kan worden ingezien en die ook in beginsel voor anderen dan hen zelf geldend is. Dit lijkt op gespannen voet te staan met de ook door humanisten zo hoog geachte tolerantie. Dat is evenwel slechts schijn.
Tolerantie bevat een aantal aspecten, waarvan de expliciteringvan belang is voor een goed begrip van tolerantie.
In de eerste plaats hanteert degene die wordt getolereerd, idealen of uitgangspunten die afwijken van die van degene die tolereert. Als de ander dezelfde idealen of uitgangspunten hanteert, bijvoorbeeld dezelfde godsdienst of levensovertuiging heeft, is het begrip tolerantie niet aan de orde.
In de tweede plaats is er niet slechts sprake van een – niet beoordeelde – afwijking. Men dient zich te realiseren dat tolerantie juist vooronderstelt dat men de getolereer-

de beginselen of opvattingen niet positief waardeert, ze misschien zelfs afkeurt. Tolerantie heeft geen verdienste als het slechts inhoudt dat men tolereert wat men zelf ook voorstaat. Het kan slechts verdienstelijk zijn als het iets betreft waar men zelf geen waardering voor kan opbrengen.[15]

In de derde plaats is er een zekere zelfstandigheid – althans afwezigheid van afhankelijkheid – van degene die tolereert ten opzichte van de getolereerde. Het begrip tolerantie lijkt me niet op zijn plaats voor de inschikkelijke houding van de slaaf ten opzichte van zijn meester.

Vermoedelijk zijn deze kenmerken al voldoende om van tolerantie te kunnen spreken: Iemand die niet afhankelijk is van een ander, tolereert idealen en uitgangspunten van die ander, die afwijken van de zijne of hare en die hij of zij minder waardeert dan de eigen idealen en uitgangspunten. Deze vorm van tolerantie is nog erg statisch. Ik zou nog twee elementen willen toevoegen, waardoor een dynamischer tolerantie ontstaat.

Als vierde kenmerk van tolerantie kan dan worden beschouwd het besef van de relativiteit van de eigen idealen en uitgangspunten, het besef dat men – staande in een culturele, maatschappelijke en biografische situatie – zelf de producent is van de idealen en uitgangspunten.

Als laatste kenmerk zou ik willen beschouwen de bereidheid een dialoog aan te gaan, waarbij de eigen idealen en uitgangspunten en die van de ander aan een kritische beschouwing worden onderworpen.

Een dergelijke dynamische tolerantie is naar mijn mening kenmerkend voor het humanisme.[16] Ze is evenwel niet in strijd met de universele pretentie van een levensbeschouwing. Het besef van de betrekkelijkheid van het eigen gelijk en de bereidheid een dialoog aan te gaan behoeven niet te verhinderen dat men bepaalde idealen of uitgangspunten hoger waardeert dan andere en dat men opkomt voor datgene dat men waardevol acht. Omgekeerd geldt ook dat mensen die van mening zijn dat ze hun idealen en uitgangspunten niet hoger waarderen dan die van anderen, nog niet de bereidheid behoeven te hebben een oprechte dialoog met de ander aan te gaan.

Dynamische tolerantie, waarin men de eigen idealen en uitgangspunten meer waardeert dan die van een ander, vereist echter dat men tegelijkertijd ook steeds weer de betrekkelijkheid van de eigen idealen en uitgangspunten blijft inzien, en op grond daarvan bereid blijft een dialoog aan te gaan. Niet alleen is die bereidheid niet in strijd met de universaliteitspretentie, zoals boven is weergegeven, maar hangt er nadrukkelijk mee samen. Die pretentie houdt immers ook in dat de waarde van de idealen of uitgangspunten van iemand door de ander kunnen worden ingezien. Verwacht mag worden dat iemand die pretentie ten opzichte van die ander rechtvaardigt in een communicatief proces.

7. De levensbeschouwing van de begeleider

a. Beïnvloeding

Mijn subjectieve indruk is dat het expressivisme hoog scoort bij veel humanisten en aan de wieg staat van de opvatting dat de geestelijk werker zijn of haar levensbeschouwing of levensoriëntatie buiten het contact met de ander kan en moet houden. Uit het voorgaande zal evenwel duidelijk zijn dat de begeleider op twee manieren het gesprek beïnvloedt:

Het gesprek tussen cliënt en de begeleider heeft een bepaald karakter, te weten het karakter van existentiële begeleiding. Het gesprek kan dit karakter krijgen omdat de cliënt met een bestaansvraag komt, of omdat de situatie die het vertrekpunt van het gesprek vormt typisch een existentiële situatie is. Zoals eerder is gezegd zijn problemen meestal niet naar hun aard existentieel, maar worden dit door het perspectief van waaruit ze worden benaderd. Het kan zijn dat de cliënt zelf zijn of haar problemen of thema's in een existentieel perspectief plaatst. Maar als het al niet de aard van het probleem of thema, of het perspectief van de cliënt is, dat het gesprek tot een existentieel gesprek maakt, in ieder geval zal dat gebeuren door het perspectief van de existentieel consulent of geestelijk werker. Deze kan niet anders. Het gesprek zal geen psychotherapeutisch karakter hebben, ook niet het karakter van een maatschappelijk werk-gesprek. Het gesprek zal onherroepelijk het karakter van existentiële begeleiding krijgen door de specifieke gerichtheid van de begeleider. Begeleiding door een begeleider met een andere gerichtheid zou de aard van het gesprek veranderen.

Naast de professionele, i.c. existentiële, gerichtheid van de consulent speelt ook de inhoud van diens levensoriëntatie of levensbeschouwing een rol. Humanistisch geestelijk werkers hebben – door het aannemen en bekleden van hun functie – bekend dat hun persoonlijke levensoriëntatie past binnen de humanistische traditie. De inhoud van de levensovertuiging van de begeleider, i.c. het humanisme, heeft consequenties voor begeleiding op twee niveaus, dat van de relatie en dat van de procesgang van de cliënt.

Het eerste niveau lijkt niet erg bezwaarlijk: de humanistische begeleider probeert een relatie te scheppen die gedragen wordt door humanistische idealen en waarden, en vanuit die waarden en idealen de ander tegemoet te treden. De begeleider zal dus onder meer proberen de ander te aanvaarden, diens keuzevrijheid te respecteren, en pogen een gelijkwaardig contact aan te gaan.

Maar de humanistische levensbeschouwing speelt ook een rol bij de procesgang van de ander, hetgeen meer omstreden lijkt.

De consulent staat in de begeleiding met zijn of haar persoonlijke levensoriëntatie, die tevens humanistisch te noemen is, en waarvan hij of zij zich zal realiseren dat ze relatief en onbewijsbaar is, maar die desalniettemin een universele pretentie zal hebben. De consulent is dus van mening dat de waarde van zijn of haar levensoriëntatie ook door anderen kan worden ingezien. Vanuit die levensoriëntatie zal de

begeleider uitingen van de ander duiden en interpreteren. Vanuit die levensoriëntatie zal de begeleider uitnodigen tot existentiële weging van handelingen, houdingen of levenswijze. Met die levensoriëntatie vergezelt de consulent de ander in diens speurtocht naar fundamentele idealen en uitgangspunten, en vervolgens bij een verheldering, en eventueel herijking daarvan. Even onherroepelijk als het gesprek door de existentiële begeleider een existentieel karakter krijgt, dringt de humanistische levensovertuiging door in de procesgang die de begeleider bij die ander in gang wil zetten. Voor de humanistische begeleiding zal gelden dat de begeleider niet slechts de ander een spiegel voorhoudt, maar dat de ander wordt geconfronteerd met de mogelijkheden van het mens-zijn naar humanistisch inzicht.

b. *De (on)wenselijkheid van neutraliteit van de begeleider*

Uit het bovenstaande blijkt dat het onmogelijk is de levensovertuiging van de humanistische begeleider buiten het proces van existentiële begeleiding te houden. Voor de goede orde wil ik opmerken dat het hier een beroep betreft dat gericht is op bewustwording, verheldering en herijking van een levensoriëntatie. Dat daar de levensovertuiging van de begeleider doordringt in de begeleiding ligt meer voor de hand dan dat de levensovertuiging van de humanistische rijwielhersteller of stationschef een rol speelt in diens beroepsmatige activiteiten.

Nochtans zou men het doordringen van de levensovertuiging van de begeleider bij het proces van existentiële begeleiding, hoe onvermijdelijk ook, kunnen betreuren. Men kan betogen dat er een strijdigheid is met het humanisme zelf dat grote waarde hecht aan het autonomiebeginsel. Hieronder kan worden verstaan de mogelijkheid voor ieder individu om volgens een eigen waardenoriëntatie en eigen inzichten vorm te geven aan zijn of haar leven. Hier blijkt de spanning waarin de humanistische begeleider zich bevindt. Hij of zij wil de autonomie van de ander respecteren, maar hoopt tegelijkertijd dat die ander de waarde van autonomie als eigen levensoriëntatie inziet. De begeleider wil verdraagzaam zijn ten opzichte van de opvattingen van de ander, maar wil tegelijkertijd dat die ander in diens eigen leven verdraagzaamheid als levensoriëntatie hanteert. De begeleider wil de ander aanvaarden, maar hoopt tegelijk dat de ander zichzelf en anderen zal aanvaarden. De begeleider wil de keuzevrijheid van de ander erkennen, maar hoopt tegelijkertijd dat de ander zich niet overgeeft aan de vanzelfsprekendheden van het bestaan, maar probeert binnen de afhankelijkheden van het bestaan dit bestaan zelf vorm te geven. De begeleider wil kritisch kijken naar het eigen handelen, maar hoopt tegelijk dat de ander bereid is zich rekenschap te geven van zijn/haar handelingen of houdingen. De begeleider wil de ander als gelijke erkennen, maar hoopt tegelijk, dat de ander anderen als gelijken zal erkennen. Enzovoorts.

De autonomie van de ander behóeft niet te worden aangetast door het gegeven dat de consulent hoopt dat de procesgang van de cliënt zich op een bepaalde manier zal voltrekken.

Een levensoriëntatie en dus ook het humanisme, wordt gekenmerkt door een universaliteitspretentie, waardoor in de spiegel die men een ander voorhoudt, ook de eigen levensoriëntatie doorschijnt. Maar er is verschil tussen voorhouden van een bepaalde levensoriëntatie en manipulatie of dwang, alhoewel in de dagelijkse praktijk mensen ze helaas kunnen combineren. Het voorhouden is op zich niet-manipulatief, het elimineert niet de vrijheid, het veronderstelt dat de hoorder de vrijheid heeft om wel of niet te doen wat van hem/haar wordt gevraagd. Pogingen om iemand gericht te beïnvloeden of te manipuleren leiden daarentegen tot vernietiging van de vrijheid. De ander wordt dan niet als doel maar als middel behandeld. Een ander als een middel behandelen is pogen hem of haar een instrument te maken van mijn doeleinden door die overwegingen aan te voeren die effectief zijn binnen mijn plannen.
De relatie tussen de humanistisch consulent en de ander is – als het goed is – niet-manipulatief. In een dergelijke relatie wordt de ander door de begeleider niet voornamelijk als een middel voor zijn of haar doelen behandeld, maar wordt de ander als doel in zich benaderd. Iemand als een doel behandelen is die ander aan te bieden wat ik denk dat goede redenen zijn om op een bepaalde manier te handelen en wat ik denk dat een volwaardig mens-zijn inhoudt, maar het aan die ander laten om die redenen te aanvaarden. Het houdt in dat de begeleider die ander niet wil beïnvloeden behalve via redenen welke die ander als goed beoordeelt. Het houdt in een beroep doen op criteria waarvan iedere rationeel handelende persoon zelf de geldigheid moet beoordelen.
De humanisticus zal juist gestimuleerd worden tot een dergelijke houding door het – onder meer, humanistische – inzicht dat levensbeschouwingen relatief zijn. Ook al is de humanisticus op dit moment overtuigd van bepaalde idealen en beginselen, hij of zij zal ook de betrekkelijkheid daarvan inzien, en bereid zijn ze ter discussie te stellen.

Het voorhouden van de mogelijkheden van het mens-zijn naar humanistisch inzicht behoeft dus niet de autonomie van de ander aan te tasten. De kans dat men een ander manipuleert is meer aanwezig als men denkt zich neutraal te kunnen opstellen, dan wanneer men zich bewust is van de levensbeschouwelijke kleur en zich inzet de relatie een niet-manipulatief karakter te geven.
Overigens heeft de ander er ook recht op om in zo'n teer proces waarin hij of zij zelf levensbeschouwelijk kleur moet gaan bekennen, ook de consulent te kennen. Daarenboven, als het de consulent zou lukken zich in de begeleiding volkomen neutraal op te stellen en slechts de bewegingen van de ander te volgen, maakt hij of zij zich kleurloos en afhankelijk. Dit leidt er toe dat de ander niet erkend wordt. Want erkenning is alleen mogelijk door mensen die een zekere onafhankelijkheid hebben. Erkenning wordt waardeloos als ze gegeven wordt door mensen, in dit geval consulenten die zich afhankelijk opstellen ten opzichte van de ander. Maar die ander heeft juist gekozen voor deze humanistische consulent. Deze is geplaatst in een brede

humanistische traditie en kan gezien worden als een vertegenwoordiger van een eeuwenlang streven een beeld te vormen en te verwoorden van een volwaardig mens-zijn en een menswaardige inrichting van de samenleving.

Noten

1 Zie J.H. Mooren, 'Levensbeschouwelijke leegte?' in: *Praktische Humanistiek*, nr. 3, maart 1992 (p. 4-18), H. Kunneman, 'Koffie met of koffie zonder?', idem (p. 19-31) en J. Glastra van Loon, 'Leegte of open ruimte?", in: nr. 4, juni 1992 (p. 20-29).
2 Vgl. R. Buitenweg, 'Het humanistische van het geestelijk werk', in: *Rekenschap*, 32/3, 1985 (p. 142).
3 Vgl. J.P. van Praag, *Grondslagen van humanisme*, Boom, Meppel, 1978, p. 82. e.v.
4 Vgl. V. Brümmer, *Wijsgerige begripsanalyse*, Kok, Kampen, 1989, p. 141.
5 Vgl. F. Elders, *Over de menselijke waardigheid* (oratie), UVH, Utrecht, 1992, p. 8.
6 Vgl. R.C. Kwant, *Mensbeeld als referentiekader*, Acco, Amersfoort/Leuven, 1986, p. 14.
7 Vgl. V. Brümmer, idem, p. 146.
8 Vgl. J.P. van Praag, idem, p. 24.
9 Vgl. G. Manenschijn, *De liberale moraal en haar grenzen*, Kok, Kampen, 1992, p. 139.
10 Vgl. G. Manenschijn, idem, p. 145.
11 Vgl. V. Brümmer, idem, p. 102.
12 Vgl. A.J. Ayer, *Language, Truth and Logic*, London, 1936, p. 107. e.v.
13 Vgl. C.L. Stevenson, *Facts and Values*, New Haven, 1963, p. 16.
14 Vgl. A. MacIntyre, *After Virtue*, Duckworth, London, 1981, p. 6 e.v.
15 Vgl. G. Manenschijn, idem, p. 128.
16 Vgl. J.P. van Praag, idem, p. 138.

Is geestelijke verzorging een beroep of een functie?

Ko Burger

Drs. Ko Burger is humanistisch raadsman. Hij is voorzitter van de Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk (VVHGW). Als vrijgevestigde is de professionele status van de geestelijke verzorging in de intramurale setting voor hem van groot belang. Daarom legt hij in dit artikel de professionaliteit van het geestelijk werk op de testbank.

Zullen komende generaties de geestelijk verzorger en geestelijke verzorging beschouwen als iets van vroeger? Zullen ze geestelijke verzorging zien als één van de laatste stuiptrekkingen van een overleefd regime van kerken en andere 'zendende genootschappen'? Of zal geestelijke verzorging als veelbelovende professionele activiteit een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de kwaliteit van het leven in onze cultuur. Dit soort vragen houdt me regelmatig bezig. Met lede ogen zie ik steeds weer hoe gemakkelijk de discussie over inhoud en status van de geestelijke verzorging 'als beroep' wordt verengd tot de vraag naar de denominatie-gebondenheid van het werk en de werkers, waardoor het specifieke van het werk zelf, het produkt dat de geestelijk verzorgers leveren, ondergesneeuwd raakt.

Harry Kunneman onderscheidt in zijn artikel in *Praktische Humanistiek* nr. 3 naast de denominatie-gebonden levensbeschouwelijke interpretatie waar geestelijk verzorgers de 'dragers' van zijn, een professionele kant aan hun werk; dit is een *niet* aan de denominatie gebonden optiek van de geestelijke verzorging. "Het gaat hierbij om het decoderen en analyseren van verhalen en problemen van cliënten als bestaansvragen, als geestelijke problematiek, als existentiële thema's. De existentiële analyse is met andere woorden de specifieke vorm van professionele begeleiding die door de diensten geestelijke verzorging wordt aangeboden...".[1]
Van dit aanbod wordt gewoonlijk gezegd dat het gaat om een professionele activiteit. Maar Kunneman spreekt terecht over een 'aanbod'. Sprekend over de status van geestelijke verzorging moet men zich inderdaad afvragen in hoeverre naar deze

professionele activiteit *vraag* bestaat.
Ik ga dat hier niet uitgebreid behandelen, maar het zou zeker interessant zijn om de 'vraagkant' van geestelijke verzorging nader te onderzoeken. Ik heb sterk het idee dat de benaming 'geestelijke verzorger' bedacht is, als je dat kunt zeggen, vanuit de aanbodkant.
Voor humanistische werkers is geen benaming te vinden die vanuit de vraagkant gedacht is, lijkt me. 'Humanistisch geestelijk werkende' (wat weinig gebruikt wordt) is een benaming die in de geschiedenis van het Humanistisch Opleidings Instituut (HOI) ontstaan is op de ambtsopleiding van het Humanistisch Verbond (HV) zelf, waarschijnlijk naar analogie van 'maatschappelijk werkende' in de jaren '70.
Rob Buitenweg experimenteert in zijn artikel (p. 4 ev.) met de term 'consulent', naar Belgisch voorbeeld, waar men over 'moreel consulent' spreekt, ter aanduiding van de raadslieden in de ziekenhuizen. Die titel zal het niet gauw tot titel van de vraagkant brengen, denk ik. Daarvoor heb je een meer 'gewoon' woord nodig, niet zo'n deftig woord als 'consulent'. Ik zelf heb de naam 'praatvrouw' of 'praatman' bedacht. Deze benaming is 'gewoner'. Wel leuk ook. Het is een door de aanbod-kant bedachte titel, die misschien kans maakt om door de vraagkant overgenomen te worden.

Vanuit de vraagkant, de patiënten/bewoners van de instellingen waar de raadslieden in dienst zijn, is geen beroepsaanduiding 'bedacht'. Vandaar dat we het nog met humanistisch raadsvrouw/-man doen. Bij deze term voelen raadslieden zich redelijk wel, maar het is een term die duidelijk het stempel van de aanbieder draagt. Er is eigenlijk geen beroepsaanduiding, bij geestelijk verzorger, die afkomstig is van de vraagkant.
Voor wie niet begrijpt wat ik bedoel, kan ik het voorbeeld van de verpleegster geven. 'Verpleegster' is de algemene aanduiding van het beroep. 'Verpleegkundige' is de term van de aanbodzijde (de instelling). 'Zuster/broeder' is de titel van de vraagzijde, die in dit geval 'patiënt' genoemd wordt. Ander voorbeeld: 'jurist' is de algemene beroepsaanduiding. 'Advocaat/procureur/procuratiehouder' zijn termen van de aanbodzijde. 'Meester', 'raadsman' zijn titels van de vraagzijde, die hier 'cliënt' heet. Zo heb je ook: medicus, arts, dokter.
Voor geestelijke verzorging is 'geestelijk verzorger' op het ogenblik de meest gebruikelijke beroepsaanduiding. De aanbodterm is soms ook 'geestelijk verzorger', maar ook 'pastor, priester, predikant', en 'humanistisch raadsman/-vrouw'. (Het aanbod wordt vanuit de instellingen, maar ook vanuit verschillende levensbeschouwelijke richtingen gedaan; de beruchte 'dubbele binding').
De term 'pastor' zou wellicht aanspraak kunnen maken op de status van titel van de vraagzijde, maar sterk ingeburgerd is de titel mijns inziens niet. Het is eerder 'pater' ('aalmoezenier') of 'dominee'.
Humanistische raadslieden hebben zo'n titel van de vraagzijde (nog) niet, behalve dan mevrouw, mijnheer, of de voornaam bij een langduriger contact. In het leger heb ik wel gehoord: "Dag raadsman." In de gevangenis is gangbaar: "Hé, humanist!"

De titel 'raadsman' of 'raadsvrouw' is in onze samenleving al bezet. De humanistische raadslieden zijn overigens niet de enigen die geen titel van de vraagzijde hebben. De maatschappelijk werker heeft die ook niet. De beroepsterm en de aanbodterm is in dit geval gelijk. Zo zijn er wel meer (jonge) beroepen waarbij dat het geval is.

Beroep of functie?

De vraagkant van geestelijke verzorging verdient, zoals ik zei, zeker verder onderzoek. Daar ga ik hier niet dieper op in. Als ik me hier buig over de status van geestelijke verzorging, moet ik me bovendien beperken tot één denominatie. Als humanistisch raadsman meen ik alleen enigszins te kunnen oordelen over de positie van het humanistisch geestelijk werk. In dit artikel wil ik trachten te beschrijven hoe het op dit moment met het humanistisch raadswerk *als beroep* staat. *Is* het wel een beroep? Verdient het die naam?

Op de jaarvergadering van het Nederlands genootschap Vrouwenstudies op 16 maart 1990, die als thema had: 'De toekomst van ons vak', zei professor Langeveld, hoogleraar emancipatiekunde aan de Erasmus Universiteit van Rotterdam, onder meer het volgende: "Een beroep is het resultaat van arbeidsverdeling, maar niet elke verdeling van arbeid leidt tot een beroep. Wel tot onderscheid in taken. Taken kunnen gecombineerd worden tot functies, beroepen of professies. Een functie is een verzameling van taken, verricht door één persoon, die sterk situatie-, i.c. organisatiegebonden zijn. Bij een beroep is er sprake van een zekere 'standaardisatie' van taken, waardoor beroepsbeoefenaren in hun werkzaamheden vergelijkbaar zijn. Bovendien is een beroep meestal bron van hoofdinkomen van de beoefenaar. Beroepen berusten op een zekere deskundigheid, veelal verkregen door scholing en vorming. Van Doorn merkt in een oud, maar nog zeer bruikbaar artikel daarover op: 'Daardoor is de betrokkene in staat zich een persoonlijke en een sociale zekerheid te verschaffen: op grond van de specifieke bekwaamheden, hoe bescheiden die mogelijkerwijs ook zijn, is hij in de maatschappij niet een nummer, maar een functiedrager die zich van anderen onderscheidt en zich met beroepgenoten verbonden voelt'. We zouden dit als de sociaalpsychologische identiteit kunnen beschouwen. Een professie (slechte vertaling van 'profession') is een beroep van een bijzonder karakter met bijzondere privileges."[2]

Omdat ik hier humanistisch raadswerk *als beroep* wil onderzoeken, laat ik het professie-aspect buiten beschouwing, hoewel men op grond van hetgeen volgt mag veronderstellen dat de geestelijk verzorger af en toe zwaar over het ambtshalve professie-paard getild wordt, vooral in de ziekenhuizen.
Ik wil hier Langeveld volgen, en als we dat doen, wordt dus de beroepsidentiteit, ook die van het humanistisch raadswerk, opgebouwd met de volgende elementen:

1) standaardisatie van taken,
2) opleiding en deskundigheid,
3) gevoel van verbondenheid van de beoefenaren,
4) herkenbaarheid naar buiten.

1. *Standaardisatie van taken*

Het eerste wat opvalt, als men naar de taken van de humanistische geestelijk raadslieden (HGR's) kijkt, is het feit dat deze taken afgeleid zijn, geërfd zijn van de taken van de confessionele geestelijken, die sinds de jaren vijftig een beroepsvariant hebben ontwikkeld in het leger, gevangenissen en zorginstellingen, die gaandeweg onder de naam 'geestelijk verzorger' is uitgekristalliseerd. De taken van de HGR zijn geënt op deze confessionele beroepsvariant, met dien verstande, dat de sacramentele handelingen van de geestelijken erbuiten vallen, althans daar nauwelijks meer onderdeel van uitmaken. Deze ontwikkeling gaat nog steeds door: het aantal confessionele geestelijk verzorgers dat geen sacramentele handelingen verrichten mag, of wil, groeit: niet-gewijde (gehuwde) priesters, geestelijk verzorgers zonder binding met een kerk, pastoraal werkers, en, bij de katholieken, vrouwen. Wat het eindpunt van deze ontwikkeling zal zijn, is niet te voorspellen; het geestelijk verzorgerschap kan, naast het rituele/sacramentele voorgangerschap in het basispastoraat, opbloeien, maar het kan ook de andere kant op gaan, en dat dreigt onder de druk van bezuinigingen hier en daar al te gebeuren. Het geestelijk verzorgerschap kan echter ook tot bloei komen *buiten* de instellingen, in de vorm van vrije praktijken van geestelijke begeleiding.
Het perspectief voor het humanistisch raadswerk is wellicht nog onzekerder dan dat van het confessionele geestelijk werk. De humanisten kunnen immers niet terugvallen op een basispastoraat, dat weliswaar terug lijkt te lopen, maar in ieder geval nog ruimschoots aanwezig is. Het humanistisch raadswerk is in de instellingen bovendien afhankelijk van het veel omvangrijkere confessionele werk. De HGR ziet zich, gehuld in zijn geleende functie-jas, geplaatst voor het probleem van het ontwerpen van een geheel eigen beroeps-outfit. En hoe ver zijn wij in het opbouwen van een eigen beroep? Kan men zeggen dat de taken die nu door een HGR uitgevoerd worden, zo ver gestandaardiseerd zijn, dat van een *beroep* sprake is, of moeten we spreken over een situatie- en organisatiegebonden *functie*?

Binnen het humanistisch geestelijk werk zijn de taken van de raadslieden om te beginnen heel verschillend. De ziekenhuizen, gevangenissen en het leger zijn werelden apart, en de vrijgevestigde HGR staat heel 'apart' en eenzaam in de wereld. Voorts is de positie die raadslieden, bijvoorbeeld in zorginstellingen, hebben, al te vaak verre van duidelijk.[3]
De identiteitgebondenheid (protestant, katholiek, humanist) leidt in de praktijk tot kwalijke concurrentiepraktijken tussen de geestelijk verzorgers onderling. Bij mijn weten is hierover nog nooit geschreven, en dat is misschien maar beter ook. Boven-

dien is het zo, dat de geestelijk verzorger door de organisatie zelf al te vaak argwanend bekeken wordt: "Wie ben je, en wat kom je doen als je niet uitdrukkelijk met zegen en sacrament komt? Waar haal je trouwens het recht vandaan om ongevraagd een zaal op te lopen? En begeleiden, sinds Kübler Ross doen wij dat ook, zegt de maatschappelijk werkster en de psycholoog en de psychiater! Ik heb ervaren dat botsingen tussen werkers in de zachte sector bepaald niet altijd zachtzinnig verlopen. Je botst op veel wantrouwen, en er wordt maar weinig naar elkaar doorverwezen. Daar zal de bekende blinde vlek voor levensbeschouwelijke vragen voor een deel wel debet aan zijn, maar ook het onvermogen van de pastor om zijn identiteit te verduidelijken", aldus Kees de Groot, gepensioneerd ziekenhuispastor.[4] Met identiteit bedoelt hij uiteraard beroepsidentiteit. Het geconstateerde wantrouwen ontmoeten de humanistische raadslieden natuurlijk ook. En dan is hun taak nog maar een afgeleide van de taak van de pastor.

Er zou nog veel meer over te zeggen zijn, maar ik geloof dat het bovenstaande tot enige bescheidenheid noopt ten aanzien van het beroep-zijn van de geestelijk verzorger, en zeker ten aanzien van de HGR. De hen toebedeelde taken zijn hen door de instellingen meestal niet van harte gegeven, maar zijn eerder afgedwongen, en daarbij speelt de machtspositie van de talrijke confessionele verenigingen, clubs en clubjes en kerkbesturen, het confessionele maatschappelijke middenveld zoals dat heet, in mijn ogen een belangrijke rol.

De bekende nota van de commissie geestelijke verzorging van de Nederlandse ZiekenhuisRaad was indertijd bedoeld als ondersteuning van het beroep-zijn van het geestelijk verzorgerschap, en het is daardoor slechts *ten dele* een beschrijving van de *praktijk* van de geestelijke verzorging in de zorginstellingen. Voor een deel is het namelijk gewoon een blufnota; geestelijke verzorging wordt er gedefinieerd als de "professionele en ambtshalve begeleiding van en hulpverlening aan mensen vanuit en op basis van geloofs- en levensovertuiging."[5] De nota wil erkenning afdwingen voor het professionele en ambtshalve karakter van het werk. En dat mag, maar men moet deze erkenning op een bepaald moment ook spontaan toegekend krijgen, niet alleen vanuit de samenleving, maar vooral vanuit de organisatie zelf waarin men werkt. En zolang die niet wat royaler gegeven wordt, is er wat de geestelijke verzorging betreft misschien slechts sprake van een onder druk staande *functie*, een verzameling taken die de organisatie door de strot geduwd moeten worden, en niet van een *beroep* dat zich duidelijk van anderen onderscheidt.

2. *Opleiding en deskundigheid*

In de opleiding is het humanistisch raadswerk sinds de jaren zestig een heel eigen weg gegaan. Het HV heeft van meet af aan gestreefd naar een professionele aanpak. Lang voor het bestaan van het HOI, in 1954, stelde men al: "Voor de geestelijke raadsman is de benadering van en de steun aan de medemens een professionele zaak, waarbij hij zijn persoonlijkheid en de rijpheid van zijn inzicht, maar bovenal zijn kundigheid als helper zal inzetten. Het gaat er immers bij humanistische geestelijke

verzorging vooral om de mens weer 'op eigen benen te zetten', hem zover te brengen dat hij zijn moeilijkheden weer aankan en een eigen plaats heeft veroverd in de situatie, die voor hem nu eenmaal geldt."[6]
Deze kennis en ervaring werd later aangevuld met de opleiding van het HOI, die uitgroeide tot een 4-jarige HBO-opleiding en die in 1989 een 6-jarige universitaire opleiding werd, de Universiteit voor Humanistiek (UVH).
Men kan ervan uitgaan dat de deskundigheid van de opgeleide humanistische raadslieden (al was die aanvankelijk nog beperkt) belangrijke invloed heeft gehad op de inhoud en de methoden van de praktijk van de geestelijke verzorging (ook van de confessionele) in de instellingen, de afgelopen twintig jaar. Op het HOI is gewerkt aan een beroepsidentiteit van de HGR, die opgebouwd was uit 5 dimensies. Een "agogische dimensie, een geestelijke dimensie (waardoor het werk zich onderscheidt van andere vormen van hulpverlening), een levensbeschouwelijke dimensie (namelijk de humanistische) en een professionele dimensie (namelijk een specifieke methodologie)."[7] De vijfde dimensie was de structurele, die de HGR in de humanistische culturele traditie plaatst, die hij of zij vertegenwoordigt in de maatschappelijke context.
Er wachten echter nog veel vragen op beantwoording, bijvoorbeeld ten aanzien van het woord 'geestelijk' in een humanistische context, de methodiek, en de verhouding tot het levensbeschouwelijk genootschap. Op de UVH moeten alle dimensies weer helemaal opnieuw doorgewerkt en omgewerkt worden. Op dit moment staat bijvoorbeeld de levensbeschouwelijke dimensie centraal, zoals blijkt uit de in *Praktische Humanistiek* (nr 3 ev.) gevoerde discussie. De opleiding van de humanistische raadslieden wordt dus voortvarend ter hand genomen, maar de opleiding omvat eerder de *discussie* over het beroepsprofiel, dan dat een gegeven beroepsprofiel de basis vormt voor de opleiding tot HGR.
Wat de HOI-opleiding betreft vertonen de afgestudeerden de sporen van de ontwikkeling van de opleiding: er zijn raadslieden uit de 'hoorcollege-periode' (op de zaterdag), de twee-jarigen, de drie-jarigen uit de sensitivity-tijd (zeventiger jaren), en de vier-jarigen van het laatste decennium. Dat dit verschil in opleiding tot een zeker onderling verschil in deskundigheid heeft geleid, spreekt vanzelf. Er zijn ook nog de ingestroomde functionarissen, van andere studies afkomstig, die een verkorte opleiding kregen, wat ook weer tot een andere deskundigheid heeft geleid.

Er is bij humanistische raadslieden dus geen eenheid in de deskundigheid. Daar komen straks de universitair geschoolden, de humanistici van de UVH nog bij, in diverse variaties. We moeten dus wel concluderen dat er een nogal grote variatie in opleiding en deskundigheid bestaat in de groep humanistische raadslieden.

3. *Een gevoel van verbondenheid van de beoefenaren*

Het mislukken van de oprichting van de beroepsvereniging voor humanistische raadslieden in februari van dit jaar zou kunnen duiden op een gebrek aan onderlinge verbondenheid. In werkelijkheid kan er wel een gevoel van onderlinge verbonden-

heid waargenomen worden, maar dan voornamelijk tussen de raadslieden van een bepaald werkveld. De dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging (HGV) van Defensie functioneert als een democratische eenheid, en de setting, het leger, brengt mee dat aan collegialiteit een zeer belangrijke plaats toegekend wordt. Deze collegialiteit heeft de vorm van solidariteit met de groep. 'Je drukken' is er niet bij. Overigens moet men van de effectuering van deze solidariteit met de groep geen overspannen voorstelling maken. Het is eerder een in het leger voor de hand liggende (formele) 'esprit de corps'. Mijn ervaring als stagiaire in het leger is, dat de raadslieden elk een groot gebied te bestrijken hebben, en dat het werk in de praktijk een tamelijk eenzame exercitie is in dat zeer ingewikkelde, uitgebreide werkterrein dat meestal een aantal kazernes omvat. Men hoort raadslieden in het leger ook weleens klagen over de geringe steun die men van elkaar of van de dienst ondervindt.
Mijn indruk is, dat bij Justitie het collegiale verband bepaald wordt door de omstandigheid dat raadslieden met afzonderlijke gevangenisdirecties te maken hebben, die niet altijd hetzelfde beleid ten aanzien van de diensten geestelijke verzorging hanteren. Dit leidt bij sommige GV-diensten tot een op de instelling gerichte werkwijze, en bij andere tot een centraal (landelijk) gestuurde werkwijze. Onder raadslieden bij Justitie is het gevoel van onderlinge verbondenheid mede hierdoor minstens zo sterk als bij Defensie. Dit gevoel wordt hier echter mede gevoed door de bedreigde positie van de geestelijk werkers in de instellingen.
Bij de raadslieden in de zorginstellingen bestaat ook een gevoel van onderlinge verbondenheid, maar dit gevoel wordt mijns inziens daar *vooral* gevoed door de bedreigde positie van de geestelijke verzorging in de zorginstellingen, en vooral van de humanistische geestelijke verzorging. Het humanistisch raadswerk in de zorginstellingen groeit niet meer, terwijl er nog honderden instellingen zijn waar geen HGR is aangesteld. De ziekenhuisdirecties staan minder open voor het opnemen van een HGR, veelal om budgetaire redenen, maar vaak ook vanwege geringe interesse van het management voor geestelijke verzorging als zorgvoorziening. De praktijk werkt in dit geval af en toe ook niet stimulerend. De stille tegenwerking van de confessionelen (waarover dus niet gesproken of geschreven mag worden) leidt in sommige zorginstellingen tot taferelen die directies het hoofd doen schudden en achter het oor doen krabben, als het beleid ten aanzien van de dienst geestelijke verzorging op tafel komt.

In de zorginstellingen zijn twee pluriforme beroepsverenigingen met elk een humanistische sector: de Vereniging van Geestelijk Verzorgers in de Ziekenhuizen (en verpleeghuizen) (VGVZ) en de Vereniging van Geestelijk Verzorgers in de Bejaardenhuizen (VGVB). De dienst Geestelijke Verzorging van het HV, ZVB, die een rol vervult bij de aanstelling en de begeleiding van de raadslieden, werkt niet zichtbaar samen met de humanistische sectoren van deze verenigingen, als het gaat om uitbreiding en de ondersteuning van de arbeidsplaatsen. De laatste tijd is veel energie gestoken in de taakafbakening tussen de sectoren van de beroepsverenigingen en de dienst ZVB.

Over het gevoel van onderlinge verbondenheid bij de vrijgevestigden is niet veel te zeggen. Men komt regelmatig bij elkaar om bij te praten, en voor studiebijeenkomsten. Men is in het stadium van het aftasten van de beroepsmogelijkheden. Een probleem voor vrijgevestigden is, dat ze veel zelf moeten doen; een praktijk opbouwen uit het niets. De concurrentie met andere denominaties is hier weliswaar afwezig, maar daar staat tegenwerking vanuit de *eigen* kring tegenover. De dienst ZVB doet pogingen om vanuit de eigen dienst vrije vestiging te organiseren. Zij zijn het namelijk niet eens met de afspraak die de vrijgevestigden met het HV gemaakt hebben, om *niet* 'namens' het HV te werken. Dit is in de instellingen traditioneel wel het geval, omdat het HV daar van oudsher 'zendend genootschap' is. Over deze zogenaamde 'inhoudelijke verantwoordelijkheid', die het HV zelf ook niet wil en kan waarmaken, zeker niet in de vrije vestiging, is al heel wat geredetwist.
Een ander probleem voor de vrije vestiging is de 'ontrouw' van de collega's, die regelmatig de gelederen verlaten als ze een baantje in een instelling vinden. Dat is altijd voordeliger dan het bij elkaar schrapen van een gespreksgroep hier, een inleidinkje daar, en een onregelmatige cliëntenstroom die bij tijd en wijle geheel opdroogt, bijvoorbeeld in de vakantietijd.

Samenvattend kan gezegd worden dat het gevoel van verbondenheid van de humanistische raadslieden niet of nauwelijks over de grenzen van de werkvelden heen reikt. Men laat elkaar ongemoeid, of men bestrijdt elkaar, zoals in het geval van het 'nieuwe' werkveld de vrije vestiging.

4. Herkenbaarheid naar buiten

Het eiland-karakter van de werkvelden zorgt er voor dat het beroep als geheel, dus als identificeerbaar beroep, in de maatschappij nauwelijks herkenbaar is. Wat in de gevangenissen en het leger gebeurt is vrijwel onzichtbaar. Incidenteel wordt daarover iets gemeld in de (humanistische) media, maar het komt eigenlijk niet voor dat de raadslieden zelf naar buiten treden, als zichzelf-in-het-beroep. Jan Hein Mooren stelt het zo, in *Praktische Humanistiek* nr. 3: "De professionele cultuur van de HGW-ers heeft tot nu toe slechts spaarzaam geleid tot reflectie over het beroep via publikaties door de professionals zelf. Daardoor is er onvoldoende sprake van een min of meer openbare discussie binnen de beroepsgroep...".[8] Mooren meent dat de werkers zelf nog te weinig werken aan de ontwikkeling van de inhoud van het beroep, omdat er een "te sterke afhankelijkheid van de initiële opleiding of van het HV of beide"[9] is bij de raadslieden.

Het is waar dat de humanistische sectoren van de beroepsverenigingen van de raadslieden in ziekenhuizen en bejaardenhuizen zich erg bescheiden opstellen.
Er is tot nu toe ook nog nauwelijks systematisch onderzoek verricht naar de *vraag* naar begeleiding door humanistische raadslieden. De ervaring van de vrijwilligersorganisaties in het HV is al jaren dat van hun zorgaanbod weinig gebruik gemaakt

wordt; de plaatselijke geestelijke verzorging (PGV) door vrijwilligers is opgeheven. De enkele vrijgevestigde raadslieden hebben vrij grote moeite om aan werk te komen. In enkele gevallen kan men van een geslaagd begin van een praktijk voor geestelijke begeleiding spreken. Maar het is nog steeds zo dat ze bij de presentatie van hun praktijken beginnen met het vertellen aan de *eigen afdeling* van het HV wat humanistisch geestelijk werk zoal inhoudt, en wat de afdelingen aan de inbreng van de vrijgevestigden zouden kunnen hebben! Als de afdelingen zelf al niet weten wat *hun* raadslieden te bieden hebben, dan moet het met de herkenbaarheid naar buiten wel bedroevend gesteld zijn.

Besluit

Terugkijkend moeten we tot de slotsom komen dat het humanistisch raadswerk in de instellingen misschien beter een functie genoemd kan worden, een instelling-gebonden verzameling taken, dan een zelfstandig beroep dat zich duidelijk van anderen onderscheidt. De opleiding en de bekwaamheid van de humanistische raadslieden als functionaris vertoont een zekere onderlinge variatie, en het gevoel van verbondenheid van humanistische raadslieden beperkt zich voornamelijk tot instelling-gebonden werkvelden. De herkenbaarheid van het humanistisch raadswerk naar buiten toe ten slotte, is tamelijk gering te noemen.

Het gaat in het humanistisch raadswerk om het cultiveren, het verzorgen van een hoog goed. Het gaat om de zorg voor de eigen spirituele en culturele identiteit van mensen; de juiste en verantwoorde omgang met existentiële vraagstukken waar mensen zich voor geplaatst zien, en voor de hantering waarvan de hulp van humanistische raadslieden wordt ingeroepen.
Gesteld moet worden dat op dit voor onze samenleving zo waardevolle terrein van zorg door de humanistische raadslieden de afgelopen decennia al heel veel belangrijk werk verricht is, en onder moeilijke omstandigheden, in situaties waar de maatschappelijke erkenning voor het werk van de raadslieden, als beroep, nog vrij gering was. Ik ben er dan ook beslist niet op uit om een negatief beeld van het humanistisch werk te schetsen, maar ik wil wijzen op het feit dat de geconstateerde geringe erkenning voor het humanistisch raadswerk een niet geheel onlogische realiteit is. Ik ben het van harte met Mooren eens dat het van belang is meer zicht te krijgen op de eigenheid van het humanistisch raadswerk, voor het beroep zelf, en met het oog op de 'externe professionalisering', zoals hij de herkenbaarheid naar buiten noemt.[10]
Wat hier over humanistisch raadswerk gezegd is, geldt naar mijn mening grotendeels, en misschien nog wel in sterkere mate, ook voor de confessionele geestelijke verzorging, mutatis mutandis. Het geestelijk werk kan alleen een professionele identiteit opbouwen op basis van kennis van zichzelf. Daarom pleit ik ervoor om te stoppen met pretentieuze nota's over ons werk, en het werk zelf te gaan beschrijven, en analyseren. Dan weten we hoe het zit.

Tenslotte wil ik niet verzuimen er bij te zeggen dat een aantal waarnemingen in dit artikel subjectief zijn, en dus mogelijk onjuist of niet helemaal juist, ook al lijkt het verslag van Ben van Remmerden in dit nummer een aantal ervan reeds te bevestigen. Ik heb slechts geprobeerd enige helderheid te brengen in de vraag wat het betekent om je werk als 'beroep' te presenteren. Dit is daarom een bijdrage waar hopelijk nog aanvullingen op volgen zullen.

Noten

1 H.P. Kunneman, 'Koffie met of koffie zonder?' in: *Praktische Humanistiek*, nr. 3, maart 1992, pag. 22-23.
2 Henny Langeveld, 'Vrouwenstudies – vak, beroep, specialisme?' in: J. Oldersma en M. Verloo (Red.) *De toekomst van ons vak*, NGV-brochure, 16 maart 1990, p. 30.
3 Men leze er het artikel van Marijke Prins, 'Het Calimero-denken binnen het humanistisch raadswerk' op na, in: *Praktische Humanistiek*, nr. 1, sep. 1991, p. 18-28.
4 Kees de Groot, 'Van rector tot geestelijk verzorger', in: *VGVZ – Historische schets 1971-1991*, 1991, p. 145.
5 NZR nota *Identiteit en noodzaak van geestelijke verzorging*, Utrecht, 1983, p. 1.
6 D. Heroma-Meilink in *Mens en Wereld*, 20 feb. 1954, geciteerd in: *Geestelijk werk in ontwikkeling, 25 jaar Humanistisch Opleidings Instituut 1964-1989*, Stichting HOI, Utrecht, 1989, p. 38.
7 Idem, p. 84.
8 Jan Hein Mooren, 'Levensbeschouwelijke leegte? Enige opmerkingen over 'the state of the art' van het humanistisch geestelijk werk', in: *Praktische Humanistiek*, nr. 3, maart 1992, p. 8.
9 Idem, p. 8.
10 Idem, p. 15.

Relaties zonder 'relaties'

Sekse-verschillen in de praktijk van het humanistisch geestelijk werk

Marjan Hoogeboom

Marjan Hoogeboom is humanistisch geestelijk raadsvrouw in het Huis van Bewaring in Den Haag. De onderstaande tekst is gebruikt tijdens de discussiemiddag 'Sexualiteit en humanistisch geestelijk werk' op 3 juli 1992. De discussiemiddag werd gehouden door een groep raadslieden uit het werkveld Justitie en begeleid door Harry Kunneman.

Dat vak van ons is een heel moeilijk vak. Zo heb ik een relatie met een man of veertig maar die relatie mag geen 'relatie' worden. In ons beroep is de aantrekkingskracht tussen mannen en vrouwen iets dat direct opvalt. Dat noodzaakt mij iets te doen met het sekse-verschil in mijn contacten. Dit verhaal is bedoeld als discussiestuk. Ik beschrijf hoe sekse-verschillen tussen een geestelijk raadsvrouw en mannelijke gedetineerden een belemmering kan zijn in het werken en hoe het mogelijk is dit verschil juist positief te gebruiken.

Dit onderwerp ging mij bezighouden omdat ik merkte dat er verschil bestaat tussen de theorie en de praktijk van het humanisme. Ik werd geconfronteerd met het probleem dat mijn feministische visie op sekse-verschillen wel in de humanistiek, maar niet in het praktisch humanisme leek te passen. In de theorie wordt bijvoorbeeld gesteld dat mensen gelijk zijn. Daarmee wordt bedoeld dat de overeenkomsten belangrijker zijn dan de verschillen tussen mensen. Maar als je de verschillen tussen mannen en vrouwen niet voldoende onderkent, kunnen zij niet gelijk behandeld worden. Dat leidt tot seksisme, wat onterecht is. Een ander uitgangspunt van het humanisme is verbondenheid: mensen zijn verbonden met elkaar en met de wereld. Die verbondenheid maakt dat er een gezamenlijke verantwoordelijkheid is voor de samenleving en dus ook voor het onrecht in de samenleving.

Humanisten voelen zich aangesproken door beginselen als gelijkheid en verbondenheid. Zij zullen zich dus ook inzetten voor verwerkelijking van die beginselen in de samenleving. Als die verwerkelijking belemmerd wordt, zal je dat als humanist beleven als onrecht en bijna automatisch verzet je je daartegen.

Goede ervaringen

Tijdens mijn opleiding was ik aanvankelijk nogal teleurgesteld omdat er naar mijn mening zowel in het Humanistisch Verbond als op het Humanistisch Opleidings Instituut (HOI) te weinig aandacht was voor sekse-verschillen. Toch had ik ook goede ervaringen op het HOI. Die goede ervaringen gaven mij de moed om door te gaan met mijn kritische opstelling en toch vertrouwen te hebben in de bedoelingen van humanisten. Docenten en studenten stonden meestal open voor kritiek. Hun bereidheid tot verantwoording deed mij goed. Door deze gesprekken kreeg ik ook de ruimte om mijn eigen standpunten kritisch te herzien en in sommige gevallen aan te scherpen. Bovendien leerde ik mijn visie op mannen en vrouwen toe te passen binnen het humanistisch geestelijk werk. Mijn ervaringen en de ontwikkeling van mijn ideeën omtrent dit onderwerp verwerkte ik in mijn eindscriptie.[1]
In het humanistisch gedachtengoed gaat verbondenheid samen met zelfbeschikking. Verbondenheid is onderdeel van het zelfbeschikkingsdenken: er kan alleen zelfbeschikking zijn als dat ook voor anderen geldt. Op deze manier is een synthese gemaakt tussen gemeenschappelijk belang en eigenbelang. Zelfbeschikking is een 'veredelde' vorm van eigenbelang. De mens geeft zelf zin en vorm aan zijn bestaan, maar het zelfbeschikkingsrecht vereist respect van mensen voor elkaar. Vanuit dit humanistische zelfbeschikkingsdenken wil ik mijn werk als geestelijk raadsvrouw bij Justitie vormgeven.

Omdat ik als raadsvrouw ging werken in een inrichting met mannelijke gedetineerden, werd het voor mij noodzakelijk om verschillen tussen mannen en vrouwen te onderzoeken in een geestelijk perspectief.
Geestelijk werk heeft niet alleen te maken met wat er speelt tussen de werker en de cliënt. Het contact vindt plaats binnen een maatschappelijke context. De maatschappelijke structuur van onze westerse samenleving is gekleurd door het patriarchaat. Het patriarchaat heeft invloed gehad op onze vorming die ons heeft gemaakt tot de mannen en vrouwen die we nu zijn, zoals we nu zijn. In de literatuur wordt het verschil tussen mannen en vrouwen op uiteenlopende wijze gedefinieerd en beschreven. Er worden biologische en psychologische verschillen genoemd, er zijn socialisatieverschillen en in de metafysische hoek gaat het soms over het mannelijke en het vrouwelijke principe. In ieder geval bestaan er eigenschappen die in het algemeen mannelijk genoemd worden en andere die vrouwelijk genoemd worden.

Androgyn

Ik ga uit van een androgyn mensbeeld. Dat wil zeggen dat een mens in principe alle eigenschappen, zowel de mannelijke als de vrouwelijke in aanleg in zich heeft. Het hangt grotendeels van de omstandigheden af hoe een kind zal opgroeien. Gaat het veel mannelijke eigenschappen ontplooien en weinig vrouwelijke of andersom? De

natuurlijke aanleg van het kind en de invloed van de samenleving bepalen samen de 'keuze' die het kind zal maken om zich vooral vrouwelijk of vooral mannelijk te ontwikkelen.
Traditionele socialisatie is één van de patriarchale elementen van onze samenleving. Als gevolg daarvan zijn de meeste mensen nogal eenzijdig ontwikkeld. Een 'echte' vrouw moet 'op en top' vrouw zijn, geen 'manwijf'. Dit is zo'n cliché dat veel vrouwen in hun leven meegekregen hebben en alle clichés over een 'echte man, een kerel' kennen we ook allemaal. Of we willen of niet, we hebben er allemaal iets van meegekregen en het is vaak moeilijk om zo'n boodschap naast je neer te leggen.
Maar de wereld om ons heen stelt ook andere eisen aan ons en we hebben vaak ook verlangens die te maken hebben met onze 'andere', onze minder ontwikkelde kant. Het is moeilijk om die andere kant tot ontplooiing te laten komen. Uit ervaring heb ik geleerd – en ik voel me hierin gesteund door de literatuur[2] – dat er verschillen zijn in het handelen en het geestelijk functioneren tussen mannen en vrouwen. Voor de duidelijkheid van mijn verhaal geef ik een aantal lijnen aan:

- Door hun verlangen naar dominantie voelen mannen zich in het algemeen genoodzaakt om boven in een hiërarchie te komen. Verschillende eigenschappen worden daarvoor afwisselend ingezet. Geestelijke waarden als vrijheid, verlangen naar kennis, individualisme zijn van groot belang. Het delen van macht of bezit kost vaak moeite. Het wereldbeeld van 'de man' is dynamisch en maakbaar.
- Doordat vrouwen aanvankelijk weinig ruimte gekregen hebben en van hen vooral aanpassing geëist werd, kost het hen moeite hun vrijheid te gebruiken en is hun individualiteit veelal te weinig ontwikkeld. Daartegenover zijn verbondenheid, verlangen naar intimiteit, ontvankelijkheid, gelijkheid en zorg, waarden waarop veel vrouwen gericht zijn. Het kost vrouwen vaak moeite zich voor te stellen dat dingen in de wereld veranderd kunnen worden.

Rolconflicten

Wanneer je als vrouw met mannen werkt kun je gemakkelijk in rolconflicten terecht komen. Je wordt in de eerste plaats beoordeeld op je vrouw-zijn en daarna pas op je functionele kwaliteiten. Dit is een probleem dat steeds blijft terugkomen. Het heeft ook vaak te maken met de nabijheid die in ons beroep zo onontbeerlijk belangrijk is. Authenticiteit is een voorwaarde voor kwaliteit in ons werk. Als raadsvrouw behoren mijn inbreng en mijn handelen functioneel te zijn, maar ik wil natuurlijke emoties voelen en laten zien. Dat lukt me ook goed, vind ik. Dat natuurlijke functioneren werkt vaak aanstekelijk. Mijn gesprekspartner gaat dan ook meer emoties tonen en vertelt veel over wat hem beweegt. Door de intimiteit die op deze manier ontstaat kunnen wij ver komen in het begeleidingscontact, maar tegelijk kan de relatie voor sommige cliënten verwarrend zijn.
Ga maar na: je bent een man en je zit in een penitentiare inrichting waar een machocultuur is met veel isolement. In die omstandigheden heb je vertrouwelijke gesprek-

ken met een vrouw die – zo te zien – spontaan reageert op je verhalen, geduldig is en die bovendien het beste met je voor heeft. Lijkt dat op een 'relatie' of niet? In het normale leven stellen veel vrouwen zich als partner ook ongeveer zo op. Zij vragen niet veel aandacht voor zichzelf, ze zijn aardig voor de man in kwestie en laten hem veel ruimte. Wat wij doen om methodische redenen doen zij vanuit het traditionele vrouwelijke rolpatroon.

Verliefd

Ik denk dat wat hierboven is beschreven er de oorzaak van is dat (hetero-)cliënten nogal eens verliefd worden op de geestelijk raadsvrouw met wie zij contact hebben. En verliefdheid is lastig in een begeleidingsrelatie. Ik ben van mening dat het niet juist is om daarover met de cliënt te gaan praten zolang hij dat zelf niet ter sprake brengt in het contact. Daarmee zou ik namelijk de grens van de privacy schenden. Het geestelijk functioneren van mijn cliënt en zijn werkelijkheid staan centraal. Daar is veel geduld voor nodig. Alleen als hij zelf de woorden vindt om zijn gevoelens aan mij te vertellen, pas dan kunnen we er over praten. Ik zal in dat geval zo duidelijk mogelijk zijn over mijn eigen gevoelens en bedoelingen. Ook probeer ik er voor te zorgen dat ik hem door mijn reacties of mijn woorden niet kwets. Ik wil dan ook zo reageren dat de cliënt zich niet afgewezen voelt in de zin van 'een blauwtje gelopen', dat zou ik in zo'n situatie kwetsend vinden. Zijn gevoelens zijn namelijk niet verkeerd, integendeel, ze zijn heel begrijpelijk. De verliefdheid is echter niet wederkerig en dat mag ook niet in een functioneel contact.
Als ik zelf verliefd zou worden op een cliënt dan zou ik hem niet meer kunnen begeleiden; hij zou voor mij geen cliënt meer zijn. Vanuit de beroepsethiek is het onjuist om een professionele relatie voort te zetten wanneer de werker verliefd is op de cliënt. Iemand die begeleid wordt heeft recht op een werker – in dit geval een werkster – die professioneel handelt. Dat betekent in dit kader dat de belangen van de cliënt centraal gesteld dienen te worden. Zodra eigenbelang van de werker een rol gaat spelen in het contact wordt de cliënt in feite door de werker bedrogen. Ik moet dan ook steeds kritisch mijn eigen gevoelens onderkennen en trachten naast de functionele nabijheid ook functionele distantie te bewaren. Als mijn gevoelens werkelijk te ver gaan zal ik het contact moeten stopzetten.

Richting

Ik probeer iets anders te doen met het vrouw-zijn en man-zijn. Hieronder zal ik aangeven in welke richting ik probeer te werken.
De meeste cliënten in de inrichting waar ik werk vertonen een zeer mannelijk gedrag. Door hun extreem mannelijke socialisatie zijn ze het contact met hun 'vrouwelijke kant' kwijt geraakt. De Amerikaanse psychiater Peter Rutter stelt in zijn boek *Sex in the forbidden zone*,[3] dat handelt over seksueel misbruik in begeleidings-

situaties, dat als gevolg van zo'n traditionele socialisatie mannen het vrouwelijke aspect van hun eigen persoonlijkheid zoeken in de fysieke aanwezigheid van een vrouw. Doordat hen ooit is bijgebracht dat bepaalde gevoelens en waarden vrouwelijk zijn, zullen zij hun verlangen naar die gevoelens en waarden omzetten in het beeld van een vrouw die het vrouwelijke kan belichamen. Met die vrouw zouden zij dan een intieme relatie willen zodat zij zelf ook iets van het vrouwelijke hebben.

In het geestelijk werk probeer ik mijn cliënt iets blijvends mee te geven waardoor hij ook in de toekomst beter in staat zal zijn zijn leven in te richten zoals hij dat in zijn hart het beste vindt. Bewustwording, zelfontplooiing en waardenoriëntatie vormen belangrijke elementen van de inhoud van het geestelijk raadswerk. Terwijl ik in ga op hetgeen hij mij vertelt, breng ik een aantal waarden onder de aandacht die als vrouwelijk gezien worden zoals verbondenheid, harmonie, zorg en het koesteren van gevoelens. Daardoor gebeurt er iets met mijn gesprekspartner. Waarschijnlijk weet hij intuïtief dat deze waarden te weinig plaats krijgen in zijn leven en voelt hij dat als een tekort. Hij staat daar in het gesprek bij stil. Als de relatie tussen ons tweeën nu voldoende veiligheid en vertrouwen biedt zal hij met deze gegevens aan het werk gaan. Hij zal over ons gesprek nadenken en mijn ervaring is dat hij er in een volgend contact op terug zal komen.
Als hij er op terugkomt gaan we verder maar het is mij niet vooraf bekend hoe. Er moet ruimte blijven voor spontaan reageren op elkaar. Ik maak dan ook geen programma of een soort stappenplan. Als ik dat zou doen zou het contact immers een soort cursus of een therapie worden en dat past niet binnen het geestelijk werk. Ook zal de cliënt steeds zelf moeten aangeven dat hij op het onderwerp wil terugkomen. Als ik niet het gevoel heb dat hij dat zelf wil, vind ik het zinloos om er mee bezig te zijn.
De ervaring die ik heb opgedaan met deze manier van werken steunt mij in mijn visie dat het niet juist is om cliënten te bevestigen in hun macho-rolpatroon. De andere kant is relevanter, die is onderontwikkeld. De cliënt wordt zodoende op het verkeerde been gezet. Als hij er in slaagt iets van het vrouwelijke aspect in zijn persoonlijkheid te integreren zal hij een meer evenwichtig mens worden. Daardoor zal hij beter in staat zijn tot zelfbestemming en verbondenheid. Dat is niet alleen in zijn persoonlijk, maar ook in het algemeen belang.

Besluit

Natuurlijk is dit verhaal niet alleen van toepassing op mannen en het vrouwelijk aspect. Ik denk dat het ook voor vrouwlijke cliënten niet positief is als zij alleen maar in hun traditionele vrouwenrol worden aangesproken. Integratie van het mannelijke aspect werkt emanciperend.
Ik heb dit verhaal geschreven vanuit mijn werk bij een Justitie-inrichting. Het lijkt mij dat hetzelfde gegeven speelt in de andere werkvelden maar wellicht ziet het er dan anders uit. Hopelijk zijn er collega's die daarover ook eens iets willen schrijven.

Noten

1 Marjan Hoogeboom, *Vreemd vertrouwd. Gebruik maken van sekse-verschillen in mijn werk als humanistisch geestelijk raadsvrouw met gedetineerde mannen,* HOI-scriptie, 1990.

2 Zie o.a. Elisabeth Badinter, *L'un est l'autre,* Parijs, 1986 [Nederlandse vertaling: *De een is de ander. De relaties tussen mannen en vrouwen,* Contact, Amsterdam, 1988]. C.J.C. Ruttenfrans, *Criminaliteit en sexe. Een verklaring voor de verschillen in het criminele gedrag van vrouwen en mannen,* Gouda Quint, Arnhem, 1989. Judith Voirst, *Necessary losses,* New York, 1987 [Nederlandse vertaling: *Noodzakelijk verlies. De liefdes, illusies, afhankelijkheid en irreële verwachtingen die wij allen moeten opgeven om te kunnen groeien,* Anthos/Bos & Keuning, Baarn, 1988]. Lauk Woltering, *Jongens tussen branie en verlegenheid. Sekse-specifiek werken met jongens,* Lemma, Culemborg, 1988.

3 Peter Rutter, *Sex in the forbidden zone,* Los Angeles, 1989 [Nederlandse vertaling: *Er zijn grenzen! Sex als machtsmisbruik van hulpverleners met hun vrouwelijke cliënten,* Spectrum – Scala Reeks, Utrecht, 1990].

Geestelijke verzorging in organisatie en beleid

Verslag introductieweek VGVZ

Ben van Remmerden[1]

De Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Ziekenhuizen (VGVZ) heeft samen met de Raad voor Klinisch Pastorale Vorming (KPV) voor de leden een leerroute ontworpen, waar sinds een paar jaar ook de introductieweek *Geestelijke verzorging en organisatie* aan is toegevoegd. In deze introductieweek ligt het accent op de plaats en de functie van de geestelijke verzorging in de organisatie en het beleid. In het najaar van 1991 volgde ik deze week in het St. Radboudziekenhuis te Nijmegen. De week is in principe bedoeld voor beginnende geestelijk verzorgers in algemene ziekenhuizen,[2] maar uit de praktijk blijkt dat ook geestelijk verzorgers die al een aantal jaren in het ziekenhuis werkzaam zijn, graag van deze cursusmogelijkheid gebruik maken.

De groep bestond deze keer uit 8 deelnemers (het maximum is 10) en werd begeleid door dhr. W. Rooijakkers, als supervisor en r.k. geestelijk verzorger verbonden aan het Radboudziekenhuis. Gedurende vijf dagen hebben we intensief stilgestaan bij onder andere de plaats van de geestelijke verzorging in de organisatie; wat hoort wel of niet bij zijn/haar taken; met wie werkt hij/zij samen en hoe ziet die samenwerking eruit? Hierbij werd zoveel mogelijk ingegaan op ieders eigen situatie. Door een degelijke voorbereiding van de deelnemers – iedereen had een uitgebreid verslag van zijn/haar werkplek gemaakt – konden de eigen ervaringen ruimschoots aan bod komen.
Verder werden er inleidingen verzorgd door medewerkers van het St. Radboudziekenhuis, die goed thuis waren in de organisatiekunde en werd er een verpleegafdeling bezocht, waar we met een coördinerend arts, het verpleegkundig hoofd en een teamleidster uitgebreid de thematiek van geïntegreerde geestelijke verzorging bespraken.

De verhalen van de deelnemers leverden veel herkenning op. De vele aspecten die aan ons werk zitten maken het werk weliswaar heel boeiend, maar ook erg zwaar.

Verrassend was voor velen dat niemand van ons meer dan 40% van zijn/haar werkzaamheden aan de directe hulpverlening besteedt en dat daar vaak ook nog aan geknabbeld wordt als er op andere terreinen een beroep op ons wordt gedaan. Verder overheerste bij veel deelnemers het gevoel dat je op steeds meer terreinen moet 'scoren', of anders gezegd: je gezicht steeds meer moet laten zien. Naast de herkenning kwamen tijdens deze week ook de vaak zeer grote onderlinge verschillen met betrekking tot de plaats, taak en werkwijze van de geestelijk verzorgers in de ziekenhuizen weer scherp naar voren. De ene geestelijk verzorger heeft maandelijks overleg met de directie en ook regelmatig overleg met het bestuur, terwijl de andere geestelijk verzorger al zijn/haar taken met het hoofd paramedische dienst, waar hij/zij onder valt moet regelen. De één kan op een heel geïntegreerde wijze in zijn/haar ziekenhuis werken; de ander slaagt daar nauwelijks in. Hij/zij mag absoluut niet ongevraagd de patiënten bezoeken, waardoor er van zijn/haar 'vrijplaatsfunctie' maar weinig overblijft.
Tijdens de raadsliedenconferenties van de Dienst Zieken-, Verpleeg- en Bejaardenhuizen (ZVB) van het Humanistisch Verbond word je hier ook continu mee geconfronteerd. Sterk afhankelijk van plaatselijke omstandigheden, tradities en gewoonten en persoonlijke interpretaties wordt de professie geestelijke verzorging in de gezondheidszorginstellingen heel – te? – verschillend ingevuld.

In het kader van een verdergaande professionalisering van de geestelijke verzorging in de algemene ziekenhuizen ervaar ik deze introductieweek als een welkome aanvulling voor (beginnende) geestelijk verzorgers om enigszins zicht te krijgen op het werken in een zo complexe organisatie als het ziekenhuis. Maar het is in mijn ogen niet meer dan een eerste stap in een noodzakelijk verdergaand professionaliseringsproces, want de gemiddelde toerusting van de geestelijk verzorger om op een professionele wijze geïntegreerd in een ziekenhuis te werken, laat in het algemeen – ook al is men daar al jaren werkzaam – sterk te wensen over.
Volgens vele organisatiedeskundigen is het ziekenhuis één van de meest complexe organisaties, mede door de specifieke plaats die de specialisten innemen, maar ook door de vele andere professionals die daar werkzaam zijn. De meeste ziekenhuizen hebben de nodige fusies achter de rug, zijn daar nog volop mee bezig of de volgende reorganisatie of herstructurering staat al weer te wachten. Daar komen dan de verdergaande bezuinigingen, de daarmee in verband staande budgetteringen en de komende stelselherziening nog eens bij.
Niet alleen geestelijk verzorgers, maar ook vele andere professionals, waaronder ook veel managers, komen steeds meer onder druk te staan en raken het spoor bijster. Toch zullen wij als geestelijk verzorgers een antwoord hierop moeten vinden, omdat vooral ook onze positie als geestelijk verzorger steeds meer ter discussie zal komen te staan. De vraag of geestelijke verzorging een noodzakelijke voorziening in het ziekenhuis is en tot de essentiële zorg gerekend moet worden, zal in de komende jaren steeds explicieter beantwoord moeten worden, op landelijk niveau als ook – gezien

de autonomie van de afzonderlijke ziekenhuizen – op instellingsniveau.
Door onder andere het seculariseringsproces en de schaarsteproblematiek (keuzen in de zorg) zal onze aanwezigheid in de ziekenhuizen – en niet alleen daar – steeds minder gelegitimeerd kunnen worden op basis van tradities en gewoonten, maar zal die legitimering steeds meer gaan afhangen van het beter zichtbaar maken van onze werkzaamheden. Een grotere professionaliteit van de geestelijke verzorging is daarbij een onmisbare voorwaarde. De geestelijk verzorger zal moeten leren om beleidsmatiger (strategischer en tactischer) te gaan denken en te gaan handelen. Ik denk dan onder andere aan:

- ervoor zorgen dat het belang van de levensbeschouwelijke dimensie in de zorgvisie van de instelling via beleidsnota's bevestigd wordt, er alsnog in opgenomen wordt, maar er in ieder geval niet uit verdwijnt.
- het op een geïntegreerde wijze vorm geven aan zowel de directe patiëntenzorg als het zorgklimaat. Als men bijvoorbeeld in een (medisch-)ethische commissie met betrekking tot de patiëntenzorg zit, moet men niet alleen ethisch maar ook vergader-technisch goed onderlegd zijn.
- een goede interne en externe PR. Daarbij valt te denken aan een beleidsnota geestelijke verzorging, werkplannen en een jaarverslag, het organiseren van bezinningsdagen en symposia voor zowel geestelijk verzorgers uit de regio als de medewerkers van het ziekenhuis, maar vooral ook aan het realiseren van een goede onderlinge samenwerking tussen de geestelijk verzorgers onderling, want daar ontbreekt het in menig ziekenhuis nog al eens aan!

Vorig jaar vierde de VGVZ haar twintig-jarig jubileum. Ter ere van dit jubileum organiseerde men een feestelijke dag, waar op die twintig jaar werd terug geblikt. Ik heb deze bijeenkomst als een 'gemiste kans' ervaren. We hadden ons die dag beter kunnen verdiepen in het onzekere toekomstperspectief van de geestelijke verzorging in gezondheidszorginstellingen. Hopelijk wacht de VGVZ niet tot het volgende jubileum over vier jaar, maar geeft zij in samenwerking met de achterbannen en de verschillende universiteiten de door mij hier geschetste problematiek, al op zeer korte termijn, de grootst mogelijke aandacht.

Noten

1 Ben van Remmerden is humanistisch geestelijk verzorger in het Medisch Centrum Leeuwarden.
2 Er zijn aparte weken voor geestelijk verzorgers die werken in psychiatrische ziekenhuizen, instellingen voor zwakzinnigenzorg, verpleeghuizen en revalidatiecentra.

Logotherapie in Nederland

Ko Burger

Men zou verwachten dat sinds het bezoek van Victor Frankl aan Nederland, in 1987, de logotherapie in ons land wortel geschoten had. Frankl was hier op uitnodiging van de Open Filosofische Hogeschool in Bilthoven. Maar van het voornemen van J. Magnus en de Vlaamse professor C. de Keyzer om middels een V. Frankl stichting te komen tot een Nederlandstalig Logotherapeutisch Centrum[1] heb ik sindsdien weinig meer vernomen.

Het sinds kort bestaande Nederlands Instituut voor Logotherapie en Existentiële Analyse in Leeuwarden is een nieuwe poging om logotherapie als praktijk in Nederland ingang te doen vinden. Dit instituut is als stichting opgericht door dr. Willem Maas en zijn vrouw drs. Marlot Rappard. Maas is een aantal jaren predikant geweest, maar liep vast in de binnenkerkelijke verhoudingen ("Een hand vol vrijwilligers is je baas"). Toen hij in 1989 op de keien stond, met een uitkering, begon hij in zijn woonplaats Leeuwarden een 'Bureau voor geloofs- en levensvragen' als 'pastoraal therapeut'. Rappard is als psychologe lerares van een MBO-SD (Sociale Dienstverlening).
Als vrijgevestigd theoloog had Maas weinig succes. De praktijk liep niet, en werd bovendien, naar zijn zeggen, "straal genegeerd" door de gevestigde instituten, kerken zowel als zorgvoorzieningen. Omdat hij zocht naar een manier om als therapeut met zingevingsvragen te werken, ging hij naar de Verenigde Staten om daar te studeren aan het Victor Frankl Institute in Saratoga (Californië). Frankl zelf had eens een leerstoel voor logotherapie aan de universiteit van San Diego in dezelfde staat. De 'diplomates' van het Amerikaanse instituut worden als therapeut erkend door de Amerikaanse psychologenvereniging APA. Nu hij die studie gedaan heeft wil Maas naast zijn bureau voor geloofs- en levensvragen een logotherapiepraktijk opbouwen.

Levensbeschouwelijke achtergrond

Willem Maas en Marlot Rappard zijn doopsgezind. Ze hangen een open en vrij geloof aan. Van origine zijn de doopsgezinden sterk tegen de vermenging van kerk en staat. Maas was van jongs af aan geïnteresseerd in het ethos van mensen, en in de

manier waarop ze in een veranderende cultuur toch vorm kunnen geven aan hun leven. Tijdens zijn theologiestudie lag zijn belangstelling vooral bij joodse denkers zoals Frankl, Rozenzweig en Herschl.

Maas staat sceptisch zowel tegenover de kerk als het welzijnswerk dat hij de "seculiere hulpverlening" noemt. De kerk ziet hij als een sterk groepsgebonden subcultuur, die geen onvoorwaardelijke dienstverlening kent; het gaat erom dat de club in stand wordt gehouden, in plaats van het in vrijheid antwoord geven op de vragen van het leven.

In het welzijnswerk is het op het vlak van therapie ook niet pluis: "Pastoraat is veelal geëier; het nabouwen van seculiere hulpverleningsvormen". Maar wat hem vooral niet zint is het monopolie dat 'het kartel van vier' op de psychotherapie heeft verworven: de psychoanalyse, de gedragstherapie, de Rogeriaanse therapie en de systeemtherapie. Maas vindt logotherapie een vorm van psychotherapie, en wenst dus erkend te worden door de gevestigde orde van therapeuten. De wet 'Beroepen In de Gezondheidszorg' (BIG) maakt psychotherapie tot een beschermd beroep. De opleidingseisen van de vier richtingen worden gecontroleerd door het Regionaal Instituut Nascholing en Opleiding (RINO).

Maas vindt echter dat de bestaande hulpverlening de mens reduceert tot een probleem. Daarachter ziet hij een nihilistische visie, met het resultaat dat de cliënt in feite tot nul gereduceerd wordt. Daarom vindt hij logotherapie een noodzakelijke aanvulling op de bestaande hulpverlening.

Logotherapie en existentiële analyse

Maas spreekt over logotherapie en over existentiële analyse. Hij ziet de noodzaak daarvan in de vernietiging in deze tijd van de sociale structuur. "Patronen ontvallen aan mensen. Daarom weten mensen niet wat hen te doen staat". Op mijn vraag of existentiële analyse in zijn ogen dicht bij pastorale begeleiding staat, zegt hij: "Nee, logotherapie is psychotherapie, en het gaat over de verantwoordelijkheid van het mens zijn/vriend zijn. Het is een inzichtgevende interventie. De existentiële analyse zoekt naar de motivatiekracht in het leven van de cliënt." Het feit dat hij zelf als theoloog soms uit de bijbel citeert in de gesprekken met zijn cliënten verhindert niet dat het in feite om de inhoud van het verhaal van de cliënt zelf gaat. Dat maakt hem nog niet tot een zendeling, meent hij. Een citaat van Freud maakt hem immers nog niet meteen psychoanalyticus?

Maas en Rappard gaan er vanuit dat mensen "de oplossing vaak al weten, maar je moet ze helpen die ook als de oplossing te zien." Zij menen dat logotherapie daarbij zeer effectief is: "Je kunt iemand snel helpen zijn eigen spoor te vinden."

Marlot Rappard geeft een voorbeeld: Eén van haar studenten vroeg haar advies over een cliënt. Ze wist niet wat ze er mee aan moest. Het ging over een jongeman die haar in wanhoop gebeld had en had uitgeroepen: "Nu ben ik alles kwijt!" Hij had twee relaties gehad die op dezelfde manier waren stukgelopen.

De student vroeg Rappard om advies. Existentiële analyse leverde het volgende op:

hij *is* niet alles kwijt. Hij heeft zijn leven, zijn werk en zijn gezondheid nog. Zijn werk kende hij te geringe waarde toe, evenals aan zijn gezondheid. En zijn leven? In het leven ontmoette hij steeds vrouwen die in nood zijn, en die hij wilde helpen. Hoe kan hij die kwaliteit vorm geven? Ze raadde haar student aan te praten over waar haar cliënt goed in is. Ze moest haar cliënt tot bezinning laten komen, en zijn motivatiekracht sterk maken, gericht op de positieve kant van diens leven.
Samenvattend zegt Maas: "Existentiële analyse biedt mogelijkheden om motivatiekrachten te herijken." En Rappard: "Wij vragen ons af wat het is in mensen dat ze ondanks alles toch doorgaan."

Organisatorische aspecten

Het Nederlands Instituut voor Logotherapie en Existentiële Analyse maakt deel uit van een internationaal netwerk voor logotherapie. Het initiatief in Leeuwarden moet in feite nog helemaal van de grond komen. Richtte het zich aanvankelijk vooral op de gezondheidszorg, nu worden ook pogingen ondernomen om het bedrijfsleven binnen te komen. Een eerste stap is het organiseren van een symposium over werk-stress. Maas meent dat door de huidige WAO-wet werkgevers er belang bij hebben dat er iets gedaan wordt aan werk-stress. Hij heeft 'rehabilitatie-programma's' voor uitgevallen werknemers op het oog, die hij in het bedrijfsleven wil uitvoeren.
Het bureau voor geloofs- en levensvragen blijft naast het instituut bestaan. Dit bureau lijkt in de praktische uitvoering op de praktijk van de vrijgevestigde humanistische raadslieden: weinig kosten, maar ook weinig inkomsten. De cliëntenstroom verloopt druppelsgewijs, en droogt in de zomer geheel op.
Het instituut voor logotherapie slokt in dit stadium vrij grote kosten op. Gelukkig is er een zeer vermogend particulier fonds dat zich garant stelt voor de verliezen van de stichting. Maas wil de naam van deze sponsor niet noemen. Jammer, want misschien vindt die sponsor humanistisch raadswerk ook wel het steunen waard.

Opleiding

Het Nederlands Instituut voor Logotherapie heeft voor het seizoen 92/93 de eerste cursus voor logotherapeuten gepland. Het betreft een vierjarige postacademische deeltijdopleiding. Om toegelaten te worden moet men minimaal een HBO-diploma hebben. De cursus omvat de eerste twee jaar elke maand één zaterdag theorie. Het derde jaar een praktijkleerperiode, die men in een bestaande baan kan passen. Het vierde jaar met maandelijkse leertherapeutische bijeenkomsten.
De kosten van de cursus zijn *f* 1.850,– per cursusblok van een half jaar. Het instituut is gevestigd aan de Spanjaardslaan 102 in Leeuwarden. Telefoon 058-136865.

Noot

1 Een plan voor een Nederlandstalig Logotherapeutisch Centrum werd gepubliceerd in *Schriften van de Open Filosofische Hogeschool voor mens- en maatschappijwetenschappen*, nr. 5, nov. 1987, p. 39.

Nieuwsbrief

Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Ziekenhuizen (VGVZ)

Introductieweek Geestelijke Verzorging en Organisatie

Op initiatief van de VGVZ, in samenwerking met de Raad voor Klinisch Pastorale Vorming (RKPV) zullen er ook in 1992 en 1993 enkele introductieweken worden gegeven voor geestelijk verzorgers werkzaam in instellingen voor gezondheidszorg. Doel van deze introductieweken is het verkrijgen van inzicht in 1) de organisatie van het ziekenhuis, 2) het werkveld geestelijke verzorging in zijn structuur en complexiteit, en 3) de plaats en de functie van de geestelijke verzorger in de organisatie en het beleid.

Doelgroep: geestelijk verzorgers die nog maar kort in één der instellingen van de (G)GZ werken of hen die er reeds langer werken en nog behoefte hebben aan een dergelijke cursus.
Werkwijze: Aan de hand van meegebracht materiaal wordt de werksituatie geanalyseerd, in gesprek met een aantal deskundigen van diverse disciplines wordt de wereld waarin de geestelijk verzorger werkt en de eigen plaats en functie daarin verkend en verhelderd, mede door literatuurstudie, uitlopend in het formuleren van een eigen leerroute en werkplan.
Het laatste kan een vervolg van een half à een heel jaar krijgen in een supervisieperiode, waarin men individuele supervisie krijgt op het concrete eigen werk. Tijdens de cursus kunnen hierover afspraken gemaakt worden.

Data en plaatsen:
• St. Radboudziekenhuis, Nijmegen: 9 tot 13 november 1992; 10 tot 14 mei 1993; 22 tot 27 november 1993.
Deze introductieweek is gericht op de geestelijke verzorging in algemene ziekenhuizen. Cursusleider: Drs. W. Rooijakkers.
• Psychiatrisch Centrum Zon en Schild te Amersfoort: 7 tot 11 december 1992; 29 maart tot 2 april 1993; 15 tot 19 november 1993.
Deze introductieweek is bestemd voor geestelijk verzorgers, werkzaam in psychiatrische ziekenhuizen, zwakzinnigenzorg, verpleeghuiszorg/revalidatiecentra. Cursusleider: Drs. R. Houtsma.

De kosten bedragen zowel in Nijmegen als in Amersfoort *f* 925,– (*f* 875,– plus *f* 50,– overheadkosten).
Minimum aantal deelnemers 6, maximum 9. Deze cursussen worden georganiseerd in het kader van het Project Professionalisering van de VGVZ, zoals geformuleerd in de *Rondzendbrief* nr. 32 van oktober 1987.

Voor aanmelding kan men zich wenden tot mevr. Houtsma, secretariaat van de Raad voor Klinisch Pastorale Vorming, Postbus 3051, 3800 DB Amersfoort. Telefoon 033-609641 (ma, woe, do van 9.00 tot 13.00 uur), privé 033-722068.

Lijst van erkende supervisoren VGVZ

De begeleidingscommissie 'Professionalisering' van de VGVZ/RKPV (voorzitter Corja Menken-Bekius, secretaris Wim Blokland), heeft een boekje uitgegeven

waarin de gegevens staan van alle door de VGVZ erkende supervisoren. Deze zijn bevoegd het onderdeel individuele supervisie te verzorgen binnen de leerroute, die de vereniging heeft ontworpen met het oog op verdere professionalisering (zie boven). "In aanmerking voor individuele supervisie komen zij die binnen de leerroute de introductieweek hebben gevolgd. Supervisie biedt een leerweg, waarin de aandacht gericht wordt op de ervaringen die de geestelijk verzorger als persoon opdoet in het werk. De leervragen die aan het eind van de introductieweek individueel zijn geformuleerd zijn daarbij uitgangspunt. Doel is: de verdere ontwikkeling van een eigen beroepsidentiteit door de supervisant te leren in toenemende mate professioneel om te gaan met de vragen waar de patiënten/bewoners en ziekenhuisorganisatie hem/haar, ook persoonlijk, voor stelt," aldus het voorwoord van het boekje. De commissie hoopt dat kandidaten door de opzet van dit boekje tot een keuze voor een supervisor kunnen komen. De adressen van de supervisoren staan er bij, zodat de geestelijk verzorgers zelf rechtstreeks hun supervisor kunnen kiezen. Het boekje bevat informatie over opleiding, achtergrond en werkervaring van dertien supervisoren.
Het boekje is te bestellen bij het secretariaat van de VGVZ, Dr. B.A.M. Peters, Kleine Houtweg 127, 2012 CE Haarlem. Telefoon 023-141516.

★★★

Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk (VVHGW)

De VVHGW heeft een folder uitgebracht die de vrijgevestigde raadslieden kunnen gebruiken bij de presentatie van hun praktijk. De folder is bedoeld voor hulpverleners met het oog op doorverwijzing, maar ook voor het informeren van de potentiële cliënten. De folder is getiteld *Begeleiding bij levensvragen door een humanistisch raadsvrouw of raadsman.* Als motto nam men de volgende tekst:
"Het leven loopt soms anders dan je verwacht.
Je situatie kan zo moeilijk zijn dat je er alleen niet meer uitkomt.
Je wordt in je omgeving niet werkelijk gehoord.
Dan kun je iemand nodig hebben die naar je luistert."

De tekst van het binnenblad is als volgt:

"Humanistisch raadsvrouw/raadsman
Humanistische raadslieden zijn opgeleid tot geestelijk verzorger/hulpverlener. Ze zijn getraind in het luisteren en in het begeleiden van mensen in moeilijke levenssituaties.

Levensbeschouwing
Vrijgevestigde raadslieden baseren hun praktijk op de humanistische levensbeschouwelijke oriëntatie en de bezinning zoals die bestaat in het Humanistisch Verbond. Zij werken echter niet 'namens' het Humanistisch Verbond. Zij zijn lid van de beroepsvereniging VVHGW.
Als humanisten streven zij naar een vrije, verdraagzame samenleving, waarin medemenselijkheid centraal staat. Zij proberen leven en wereld te begrijpen met hun menselijke vermogens. Zij willen bewust kiezen in hun leven, en daar zelf verantwoordelijkheid voor dragen.

Spreekuur
Het spreekuur van de humanistisch raadsvrouw of raadsman staat open voor mensen die eens met iemand in gesprek willen gaan over wat hen bezighoudt en waar ze alleen niet uitkomen.

Uitnodiging voor een vertrouwelijk gesprek
Wie bij een humanistisch raadsvrouw of raadsman aanklopt, kan rekenen op toegewijde aandacht van een betrokken medemens. De humanistisch raadsvrouw of raadsman buigt zich samen met de cliënt over levensvragen en problemen die zich voordoen. Het gesprek helpt om daarin ordening en samenhang te brengen.
Praten met iemand die aandachtig naar je luistert, die je kunt vertrouwen en die mee helpt bij het zoeken naar een eigen antwoord op persoonlijke vragen.
De methode van dit werk is gebaseerd op een intermenselijke ontmoeting. Het is levensbeschouwelijke counseling. Een vertrouwelijk gesprek.
Het is lang niet altijd gemakkelijk om de eigen geestelijke kracht aan te spreken. Een vertrouwelijk gesprek met een humanistisch raadsvrouw of raadsman kan ertoe leiden dat men een nieuwe oriëntatie vindt en dat men inspiratie krijgt om de zin van het leven weer te ontdekken."

Voorts bevat de folder informatie over: geheimhouding, groepswerk, begeleiding of advies, spreken bij uitvaarten en de tarieven.
Wie belangstelling heeft voor deze folder kan zich richten tot de VVHGW, postbus 367, 3850 AJ te Ermelo.

★★★

Een testament van waarde

Afscheidsconferentie en reünie van het HOI

Zoals bekend wordt op 14 en 15 november 1992 in de Guldenberg te Helvoirt de weekend-conferentie van het Humanistisch Opleidings Instituut gehouden, die het einde van het Humanistisch Opleidingsinstituut (HOI) markeert (en de overgang van het HOI naar de Universiteit voor Humanistiek).

Aan dit weekend kunnen (oud)bestuursleden, (oud)medewerkers, de studenten van het jaar 92-93, en alle *afgestudeerden* van het 3- en 4-jarige HOI deelnemen.

Programma

Zaterdag 14 november:
10.00 uur Ontvangst, koffie.
11.00 uur Welkomstwoord van gastheer Ton Jorna (directeur HOI).
Vervolgens: drie impressies over het thema: 'Wat van waarde rest mij uit de HOI-erfenis?' door 3 oud-studenten. Als de 'oudste' in dienst zijnde raadsman zal Wim ter Horst van Delden (Justitie) spreken. Als 'jongste' in dienst zijnde raadsvrouw Marcelle Mulder (Ac. ziekenhuis Groningen). Als oud-student en secretaris van het HOI/UVH bestuur zal Els Berkhout spreken.

12.30 uur Warme maaltijd
13.30 uur Workshops
15.00 uur Thee
15.30 uur Workshops (voortzetting)
17.00 uur Einde workshops
17.30 uur Broodmaaltijd

Zaterdagavond is er tijd voor ontmoeting en gezellig samenzijn. Wie sketches of cabaret of een andere actieve bijdrage wil leveren aan deze avond wordt verzocht zich met John Brobbel in verbinding te stellen, die de leiding van de avond op zich zal nemen.

Zondag 15 november:
09.30 uur Muziek
09.45 uur Rondetafelgesprek over de vraag: "Welke rode draad loopt er van het HOI door naar de huidige praktijk en naar de toekomst van het humanistisch geestelijk werk?"
Deelnemers: Bert Gasenbeek (gespreks-

leider), Joop Kroos, Albert Nieuwland, Immy Beier. Zij poneren prikkelende stellingen over de praktijk van het humanistisch raadswerk, en gaan daar vervolgens over in debat.

11.00 uur Koffiepauze
11.30 uur Officieel gedeelte. Sprekers zijn Drs. J. v.d. Berg, onderwijsinspecteur, Mr. B. Olivier, voorzitter van het HOI/UVH bestuur, Prof.Mr. J. Glastra van Loon (HV-voorzitter) en Ton Jorna.
11.30 uur Aangeklede lunch
13.30 uur Slot.

Zoals gepubliceerd in de *Humanist* van juli, kan men zich aanmelden door *f* 75,– over te maken op giro 3719932 tnv HOI/UVH, Utrecht, met vermelding van administratienummer 1375 (HOI-weekend).
Voor het geval er zich meer deelnemers aanmelden dan de 150 beschikbare plaatsen, wordt u geplaatst in volgorde van ontvangst van de betaling.

Workshops

De deelnemers ontvangen vooraf een formulier waarop ze kunnen aangeven wat hun eerste en tweede voorkeur is wat betreft de keuze van de workshop waar ze aan deel willen nemen.
De workshops worden door collega-raadslieden gegeven. Elke inleider heeft een HOI-docent als co-referent. De volgende workshops staan op het programma:

1) Margot Israels over: HVO en LeVo.
Over het problematische van de H in HVO, en de zin en noodzaak van vormingsonderwijs (ook in het voortgezet onderwijs) waarin nadenken over de eigen zingeving door de leerlingen centraal staat.

2) Liz den Braber over: spiritualiteit en geestelijk werk.
De vraag die aan de orde gesteld wordt is: 'Bijten spiritualiteit en humanistisch geestelijk werk elkaar?'
Er worden o.a. enkele oefeningen gedaan: ademhalingsoefeningen en een meditatieve geleide fantasie.

3) Marianne van Velzen over: het proces dat men als raadsvrouw doormaakt als men wordt geconfronteerd met een levensbedreigende ziekte.
Een persoonlijk getinte workshop, die Marianne samen met Maaike van Praag voorbereidt. Zij stellen met name de vraag of er ook elementen zijn die buiten het gebruikelijke humanistische denken liggen, en die toch van waarde zijn voor humanistische geestelijk verzorgers.

4) Vreneli Rexwinkel over: praktijkervaring van een vrijgevestigde raadsvrouw.
Het verhaal over de praktijkervaring haalt naar voren wat het 'andere' is van het geestelijk raadswerk in de vrije vestiging, in vergelijking met het raadswerk in de instellingen.

5) Marianne Wimmers: de plaats van de geestelijke verzorging in de gezondheidszorg, toegespitst op de vrijplaatsfunctie ervan. Er wordt o.a. bekeken welke gevolgen nieuwe beleidsontwikkelingen in de instellingen kunnen hebben voor de positie van de geestelijk verzorgers.

Wie bij de verschillende workshops als co-referent optreden wordt in het programma aangegeven dat de deelnemers krijgen toegestuurd.
De opzet van de workshops is als volgt. Eerst een inleiding door de raadslieden. Vervolgens zet de co-referent daar een verhaal naast. De workshop over spiritua-

liteit verloopt iets anders, omdat daar ook praktische oefeningen in gedaan worden. Na de thee vindt er een gesprek met de deelnemers plaats, om eventueel tot een eindconclusie te komen op bepaalde punten van het onderwerp.

Voor inlichtingen: Weekend-commissie HOI/UVH, postbus 797, 3500 AT Utrecht. Telefonisch: Ko Burger, 03417-61440.

Nieuwsbrief Universiteit voor Humanistiek

HV-onderzoek

In juni heeft drs. Mariëtte Leentvaar het onderzoek naar de maatschappelijke behoefte aan de voorzieningen en activiteiten van het Humanistisch Verbond afgerond. Naar aanleiding van de in 1990/91 gevoerde koersbepalingsdiscussie had het HV het Onderzoeksinstuut van de UVH verzocht een verkennend onderzoek te verrichten onder 'potentiële leden'. Het lijvige onderzoeksrapport (135 pagina's) geeft een gevarieerd beeld van de manier waarop relatieve buitenstaanders naar het HV als levensbeschouwelijke organisatie kijken en de door het HV aangeboden diensten en voorzieningen waarderen. Op basis van de conclusies worden in het rapport een aantal beleidssuggesties gedaan, m.b.t. zaken als taakstelling, informatieverstrekking, publiciteit en samenwerking met andere humanistische organisaties, waarvan sommige vergaande gevolgen zouden kunnen hebben voor het HV.
Het rapport is te bestellen bij het HV, Oudkerkhof 11, 3512 GH, Utrecht. Telefoon: 030-318145.

Ontmoetingsdag voor de werkvelden

Op vrijdag 9 oktober 1992 organiseert de UVH de derde ontmoetingsdag voor humanistisch geestelijk werkers. De dag wordt gehouden in het gebouw van de UVH, Drift 6 in Utrecht. Het programma duurt van 's morgens 10.00 tot 's middags 16.00 uur. Van 12.00 tot 13.00 uur zal er gelegenheid zijn voor een bescheiden lunch.
De kosten voor deze ontmoetingsdag zijn *f* 10,–. Dit bedrag kan alleen op de dag zelf contant betaald worden aan de receptie van de Drift.

Alle bijdragen aan het programma zijn afkomstig van docenten van de UVH. De dag staat in het teken van nieuwe ontwikkelingen binnen het hedendaagse humanistische denken zoals die op de UVH aan de orde zijn. De dag heeft dus een informatief karakter, maar biedt ook ruimschoots gelegenheid voor discussie.
Er wordt begonnen met een plenaire lezing van Peter Derkx, waarin een algemeen kader voor de rest van de dag wordt geboden via een schets van vier tradities binnen het humanisme. Vervolgens kan men kiezen uit zes workshops – drie voor de middagpauze en drie daarna – waarin specifieke thema's verder worden uitgediept aan de hand van een inleiding van een docent van de UVH.
Thema's die in de workshops aan de orde zullen komen zijn ondermeer: 'Humanism in use' door prof. Douwe van Houten, 'Humanisme en postmodernisme' door prof. Henk Manschot, 'Humanisme en existentie' door prof. Harry Kunneman en 'Humanisme als levensbeschouwing' door prof. Fons Elders. De titels van de overige workshops waren nog niet bekend toen dit nummer werd gedrukt.

Wie belangstelling heeft voor de ontmoetingsdag kan zich wenden tot Judith Hokke op de UVH, postbus 797, 3500 AT Utrecht. Telefoon 030-367437.

Nascholingscursus 'Geestelijk werk in beweging'

De UVH herhaalt de nascholingscursus van het najaar 1991 de komende winter tussen 11 december en 19 februari. De cursus bestaat uit een zevental bijeenkomsten op de vrijdagmiddag. De kosten, inclusief cursusmateriaal, zijn *f* 750,–. Het maximaal aantal deelnemers is 25. De plaatsing voor de cursus geschiedt op volgorde van binnenkomst van de definitieve aanmelding. Wie zich aanmeldt krijgt een formulier en een acceptgirokaart. U kunt zich wenden tot het adres in het vorige bericht.

Opzet van de cursus: de nascholingscursus voor raadslieden heeft tot doel om, vertrekkend vanuit praktische vragen en problemen zoals die dag in dag uit op geestelijk werkers afkomen, ruimte te bieden om op die vragen en problemen te reflecteren met behulp van actuele filosofische en sociaal-wetenschappelijke begrippenkaders. Meer in het bijzonder zal de aandacht gericht zijn op de spanning tussen de humanistische inspiratie die aan het humanistisch geestelijk werk ten grondslag ligt en de beperkingen en de frustraties die optreden wanneer geprobeerd wordt om die inspiratie levend te houden in het licht van de snelle culturele en maatschappelijke veranderingen waaraan het geestelijk werk onderhevig is. Centraal staat de vraag welke actieve rol het humanistisch geestelijk werk daarin kan vervullen.

Werkwijze: in de cursus zal steeds op twee niveau's gewerkt worden: plenaire hoorcolleges en aansluitende werkgroepen, gericht op de cognitieve verwerking van de stof. De practica, met name de rollenspelen, zijn gericht op praktische vaardigheden. Op beide niveau's wordt ruimte geboden voor de persoonlijke verwerking van de gepresenteerde stof aan de hand van eigen ervaringen, inzichten en emoties.

Data: (vrijdags van 13.00 tot 17.00 uur):
11 december. Kennismaking en introductie; verkoop cursusmateriaal; bespreking opdrachten voor de volgende bijeenkomst.
8 januari. Theoretische verkenning: geestelijk werk in het spanningsveld tussen systeem en leefwereld; communicatie en schijncommunicatie(videoband over TBR).
15 januari. Theoretische verkenning: zingeving, moraliteit en humanisme in een postmoderne cultuur; practicum.
22 januari. Theoretische verkenning: de omgang met existentiële vragen tegen de achtergrond van de humanistische traditie; werkgroep.
5 februari. Historische verkenning: sociale kwestie, verzorgingsstaat-, welzijn-, zorgbeleid. Theoretische verkenning: zorgsysteem en zingeving; practicum gezondheidsethiek in de praktijk, ethische dilemma's in de dagelijkse praktijk van de gezondheidszorg.
12 februari. Theoretische verkenning: de organisatorische modellen en de organisatie van de zorg; verantwoordelijkheid en organisatie; practicum: simulatiespel verantwoordelijkheid en organisatie.
19 februari. Theoretische verkenning: humanisering van de zorg en institutioneel burgerschap. Afsluitend forum.

De docenten zijn: Drs. E. Hoogeveen, Prof. D. van Houten, en Prof. H. Kunneman.

Oratie dr. Henk Manschot

Vrijdag 4 november a.s. zal dr. Henk Manschot, per 1 september 1989 benoemd tot gewoon hoogleraar aan de UVH met de leeropdracht wijsbegeerte, in het bijzonder ethiek, zijn ambt in het openbaar aanvaarden met het uitspreken van de rede 'Pleidooi voor een genereus humanisme'.

De oratie vindt plaats in de aula van het Academiegebouw van de Universiteit Utrecht, Domplein 29. Aanvang: 16.15 uur.

Promotie Ton Jorna

Vrijdag 30 oktober a.s. zal mr.drs. Ton Jorna, UVH-hoofddocent praktische humanistiek, in het bijzonder existentiële raad, promoveren op het proefschrift 'De mogelijkheid van raad bij levensproblemen in deze moderne tijd', handelend over de vraag wat de betekenis is van raadgeven en raadweten binnen een moderne samenleving. Promotores zijn prof.dr. H.P. Kunneman en prof.dr. C.W.M. Verhoeven (UVA).

In een volgend nummer van *Praktische Humanistiek* zal aan het proefschrift van Ton Jorna nader aandacht worden besteed.

Voorlichting en werving aanstaande studenten

Er zijn drie voorlichtingsmiddagen gepland: zaterdag 14 november, zaterdag 13 maart en zaterdag 15 mei.

Recencies

Ronald Commers, *Het vrije denken. Het ongelijk van een humanisme.*
VUBPress, Brussel, 1992.
ISBN 90-70289-84-9. 327 p. *f* 36,–.

Het boek van Ronald Commers, als filosoof verbonden aan de Vrije Universiteit van Brussel, werd op 11 juni tijdens een mini-symposium gepresenteerd op de Universiteit voor Humanistiek. 'Het ongelijk van een humanisme' was de enigmatische titel van het openbare debatje. Dit raadsel werd me tijdens het bijwonen van de presentatie duidelijk, maar waar het dikke boek van Commers zich nu eigenlijk op richt is me nog niet duidelijk, ook niet nu ik het gelezen heb.
Het humanisme waar Commers het niet mee eens is, is het humanisme dat het 'echte' vrijdenken, het dwarsdenken van de onderliggende 'vrijgeest' achter zich gelaten heeft. Het is het humanisme van de Verlichting, dat gemene zaak gemaakt heeft met het christelijke elite- en machtsdenken waar de auteur een broertje aan dood heeft.

Commers ziet christendom en humanisme als twee handen op één buik: "...het humanisme van 'De Mensheid', dat wordt geleid door de wetenschappelijke en expertise-gestuurde ontwikkeling, berust evenzeer op gezag en discipline" (als de christenheid) (p. 261). De burgerij in de achttiende en de negentiende eeuw hanteerde immers het 'verzinsel' van de uniformiserende wetenschap met dezelfde einddoelen als waarmee de christelijke elite zijn 'verzinsels' hanteerde, namelijk om de massa dom te houden, het leven zelf op de lange baan te schuiven ('plicht in plaats van genieten') en al zulke verschrikkelijke dingen. En het "kleine volkje" was daar natuurlijk de dupe van: "De arme drommels (...) die kregen naast wat brood en een paar oude afgesleten schoenen, de catechismus met de domme verhalen over de maagd, haar wonderlijke zoon en een of andere heilige geest op de mouw gespeld en vooral, o vooral de berispingen aangaande de heilige plicht hun afschuwelijke zonden op te biechten of aan de persoon van de pastoor" (p. 254).

Met een uitgebreide analyse van een verbluffend aantal auteurs uit de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw schetst Commers een bi-polair beeld van de geschiedenis. De (oudere) 'vrijgeest beweging', die de wereld ziet als een "organisme", plaatst hij doorlopend tegenover de ideologieën die door de christen-humanistische machts-elite 'voorgehouden' werden aan het volk. Die christelijk-humanistische elite stelde de wereld voor als een "mechanisme", dat met wetenschappelijk-technisch gereedschap te manipuleren valt.
Dat het technocratische eenheidsdenken in onze tijd problematisch is geworden, en aan felle kritiek bloot staat, is maar al te bekend. Oude ideologieën vallen uiteen; zowel wetenschap als wereldbeschouwing zijn 'gedemocratiseerde' cultuurvelden geworden. Oude elites kunnen zich in onze tijd, in onze cultuur niet meer handhaven.
De postmoderne denkers trachten de

problemen die onze gefragmentariseerde cultuur daardoor ondervindt, althans nog van een visie te voorzien, mogelijke handvatten op deelgebieden of een filosofische doordenking van ons onttoverde leven.
Maar Commers beperkt zich tot een globale analyse van de scharnierpunten in de geschiedenis van onze cultuur die duidelijk moeten maken hoe het zo gekomen is, dat het echte vrijdenken, na al die eeuwen, nog steeds zo weinig in te brengen heeft tegenover de christelijke dominantie.
Maar wij zijn als lezers waarschijnlijk niet zo gewillig als de arme drommels die de auteur opvoert. Ik laat me, als het even kan, niet zomaar wat op de mouw spelden. En ik vraag me dan ook af of ik de analyse van Commers wel slikken moet. Een probleem daarbij is, dat ik als lezer de honderden auteurs die aangehaald worden natuurlijk niet allemaal ken. De auteur heeft ze allemaal wel gelezen, dat heb ik uit zijn verhaal op het symposium wel kunnen opmaken.
De co-referenten in het debat hadden de auteur nogal wat te vragen. Maarten van Nierop doorliep kritisch een rijtje auteurs waar Commers zich op gebaseerd had. Waarom had hij bijvoorbeeld August Comte zo centraal in zijn betoog geplaatst, waar 'wij' toch gewend zijn ons eerder te baseren op John Stuart Mill, als het om het vooruitgangsdenken gaat? Jan Glastra van Loon vroeg zich af waarom Commers zo strikt het ene humanisme (het wetenschappelijke, positivistische denken) tegenover het andere (het vrijdenken) plaatste? Niemand zou immers uit kunnen maken welk humanisme het juiste was, of men zou zich tot het eerste moeten bekeren?
Harry Kunneman prees Commers' boek, maar had moeite met de consequente tweedeling in het denken van Commers. Het boek is een aaneenschakeling van tegenstellingen, die de grote tweedeling die de auteur wil aanbrengen moeten ondersteunen: de elite tegenover de machteloze, de dogmaticus tegenover de vrijdenker, de rationalist tegenover de held, de mystificator tegenover de ontmaskeraar. Op zijn vraag welke oplossing de auteur dan voor de onderliggers en de machtelozen in petto heeft, kon deze echter geen antwoord geven. Zijn enige verweer was dat aandacht voor 'minderheden' onze cultuur nog enigszins zou kunnen redden.
In de praktijk betekent het, dat Commers weliswaar een tegenstander is van de praktijk van het Humanistisch Verbond, maar dat hij geen visie heeft op een mogelijke verandering van lijn voor het georganiseerde humanisme.

Dit alles wil niet zeggen dat *Het vrije denken* geen lezenswaardig boek is. Dat is het zeker wel. Het haalt een groot aantal 'vrijgeesten' uit de Europese geschiedenis uitvoerig naar voren. De lezer moet echter voor lief nemen dat dit steeds in een perspectief gebeurt, dat ik Belgisch zou willen noemen, namelijk tegen de dominante godsdienst in. In Nederland vinden sommige humanisten (niet alle!) dat men zijn energie beter gebruiken kan, dan tegen de taaie macht van de godsdiensten aan te trappen. Misschien dat men zich dat in België niet kan veroorloven, ook in deze postmoderne tijd niet.

Laura Polderman

Karin Spaink, *Het strafbare lichaam. De orenmaffia, kwakdenken en het placebo-effect.*
Amsterdam, De Balie, 1992. ISBN 90-6617-093-x. 78 p., *f* 19,50.

Begin dit jaar hield Karin Spaink een lezing in De Balie in Amsterdam, over de relatie tussen lichaam en geest bij ziekte, die vooral gericht was tegen wat inmiddels met de term 'orenmaffia' aangeduid wordt. Daarmee worden auteurs aangeduid die ziekte verklaren en menen te kunnen bestrijden vanuit 'tussen de oren', vanuit de 'mind'. Het is het psychologiseren van wat eerst gemedicaliseerd was. Tot deze auteurs behoren Bernie Siegel, kankerchirurg en schrijver van *Lessen van wonderbaarlijke patiënten. Hoe uw psychische krachten ernstige ziekten helend kunnen beïnvloeden*, Ted Troost, fysiotherapeut en auteur van *Het lichaam liegt nooit*, Joseph Murphy, voormalig scheikundige en schrijver van *De kracht in jezelf* en Louise Hay, die onder meer *Je kunt je leven helen* schreef.

Karin Spaink heeft schoon genoeg van deze éénzijdige benadering van ziekte. De genoemde auteurs verkondigen in feite dat de menselijke geest tot *alles* in staat is. Wie enige ervaring in de geestelijke verzorging heeft, weet dat bescheidenheid over de prestaties van onze geestkracht minstens op zijn plaats is. Het is gemakkelijk in te zien dat deze 'kleuterpsychologen', zoals Renate Dorrestein ze in *Opzij* van mei 1992 noemt, het gelijk dat ze zouden kunnen hebben voorzover ze een samenhang tussen lichaam en geest vermoeden, verprutsen door een soms infantiele eenzijdigheid, dat Spaink 'kwakdenken' noemt. Spaink staat een bredere benadering voor bij het verklaren van ziekte of gezondheid: "De meeste mensen kunnen zich in hun eigen geschiedenis wel een moment herinneren dat het *logisch* leek dat ze ziek werden, bijna alsof ze erom gevraagd hadden. Teveel werk, te weinig ontspanning, een wankel emotioneel evenwicht – dan slaat de griep die toch al heerst gemakkelijk toe" (p. 43). In haar ogen "staat de ziekte (...) op een knooppunt van lichaam en geest."
Karin Spaink, die zelf aan multiple-sclerose lijdt, stelt in het begin van haar boek dat in de vraag naar het *waarom* (waarom ik?) twee betekenissen samenvallen. "We vragen in feite tegelijkertijd naar het *hoe* van de ziekte, de ontstaansgeschiedenis ervan, en naar de *zin* van de ziekte, oftewel naar de plaats ervan in ons eigen leven" (p. 8).
De ontstaansgeschiedenis omvat meer dan onze eigen stommiteit om ziek te worden. Er zijn sociale factoren aan te wijzen, en ook de fysieke omgeving (milieu) bepaalt onze gezondheid. Daarnaast zijn er onze persoonlijke gewoonten (sport, roken, drinken, eetgewoonten), culturele factoren, zoals de stand van de medische wetenschap, de kwaliteit van de gezondheidszorg, het al of niet bestaan van medicijnen. Tenslotte is er ook nog ons lichaam zelf: welke erfelijke factoren dragen we bij ons? Het ene lichaam is krachtiger dan het andere. Kortom: er zijn heel veel factoren waar we naar moeten kijken om op een zinvolle manier over iemands ziek-zijn te kunnen spreken, en zeker om er over te *oordelen*.
Want dat is wat een aantal van de leden van de 'orenmaffia' maar al te vaak doen. Zo beweert Hay bijvoorbeeld over AIDS dat dit een boodschap aan de mensheid zou zijn om te laten zien dat we van ons leven en de planeet een rotzooi aan het maken zijn. Een van de ontsporingen van de mensheid zou zijn: de angst om oud te worden. Daarom zouden homosexue-

len AIDS 'gecreëerd' hebben. Dit is te fantastisch. Renate Dorrestein zegt daarover in *Opzij*: "Hay c.s. doen alsof een nieuwe mentale instelling een fluitje van een cent is, en ik geloof dat ik alleen al om die reden na twaalf pagina's *Je kunt je leven helen* afhaakte. Of was het omdat Hay beweert dat niet alleen gezondheid maar ook rijkdom en succes 'onze geboorterechten' zijn? Wat een goddeloze nonens! Je zou denken dat geen mens dit soort praatjes zou slikken, maar niks hoor, letterlijk honderden dwaallichtjes hebben de werken van Hay en de haren gretig ingeslagen en zitten daar nu op af te studeren" (In: *Opzij* mei 1992, p. 25).

Ik haal hier juist Dorrestein aan, omdat ze zo lekker fel is. Dat is Karin Spaink niet. Zoals ze tracht genuanceerd te zijn en een bredere visie op gezondheid en ziekte te presenteren, zo gaat ze ook genuanceerd te werk in haar aanvallen op het psychologen-regiem dat ze op zijn eenzijdigheid aanvalt. Het boekje is ook te weinig omvangrijk om ruimte te nemen om eens lekker uit te halen. Het is trouwens juist vanwege deze benadering dat Spaink een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de discussie over ziekte en gezondheid. "Er is een permanente drang om ziekte en het verloop van ziekte te verklaren," aldus Hans van Dam in een recensie van dit boek in *de Volkskrant*. Ik ben het van harte met hem eens als hij zegt: "De kracht van *Het strafbare lichaam* is dat zij de cirkel van factoren die gezondheid en ziekte, genezen en niet genezen bepalen, wijd trekt, wetmatigheden afwijst en aantoont dat de dynamiek tussen factoren even persoonlijk als onverklaarbaar is."
Onder geestelijk verzorgers kom ik regelmatig collega's tegen die ook geneigd zijn wetmatigheden te zien in de relatie tussen geestelijke instelling van een persoon en zijn ziekte. Bekend is de reumapatiënt, die star en onbeweeglijk is (en die eindelijk eens door zijn ziekte – 'gelukkig' – gedwongen zou worden om eens kritisch naar zijn starheid te kijken. U kent dat wel: je ziekte als kans om te veranderen. Ik vind dit een kwalijke benadering, en ben daarom erg blij met het boekje van Karin Spaink. Leest u het! Het kost maar *f* 19,50.

Laura Polderman

Boeken & tijdschriften

Paul Sporken, *De weg terug, Leven met beperkingen van ziekte en ouder worden.*
Ambo, Baarn, 1991. 134 p., *f* 19,50.
ISBN 9026311303.

De bekende hoogleraar gezondheidsethiek Paul Sporken, priester, wetenschapsman en workaholic, beschrijft in het boekje *De weg terug* zijn eigen ernstige ziekte, hij wordt bij de dood weggehaald, en zijn worsteling met werk, ziekte, revalidatie. Na een leven van keihard werken, roofbouw plegen op zijn eigen lichaam is deze priester eerst niet in staat de zin van zijn eigen leven nog in te zien, als hij, cara-patiënt, nauwelijks meer tot enig leven in staat is, na een vrijwel volledige ineenstorting.
Hij begint met zijn leven en zijn carrière te beschrijven; zijn wijding, zijn geloofstwijfels, de ontwikkelingen die hem hoop gaven rond paus Johannes XXIII en de vooruitstrevende Nederlandse bisschoppen. Op zich al interessant.
Vervolgens zijn carrière als ernstig zieke patiënt. De hoogleraar ethiek, specialist in de vraagstukken van ethiek in de gezondheidszorg kan van zichzelf niet aanvaarden als ontluisterde mens de rol van ernstig zieke mens op zich te nemen.
Tenslotte de revalidatie. Deze periode (de weg terug van de dood naar het leven) wordt in dit boekje op heel fijnzinnige en innemende wijze beschreven. Het draait vooral om geloof in een zinvolle toekomst, dat hij kwijt geraakt lijkt te zijn. Het is een arts die hem hier bewust van maakt. In kleine stapjes vooruit hervindt Sporken dit geloof in een zinvolle toekomst. Hij besluit met een beschrijving van het aanvaardingsproces van zijn eigen beperkingen, die hij aan zijn ziekte overhoudt. Steeds weer is hij geneigd zichzelf voor het lapje te houden: "Eerst dit nog even schrijven, dan zal ik de oefeningen doen die de therapeut me voorgeschreven heeft", tot hij zich realiseert dat dit marchanderen met de zorg voor zichzelf hem juist in de problemen gebracht heeft.

***UVH/HOI info*, Jrg. 7, mei 1992**
Gratis verkrijgbaar bij Universiteit voor Humanistiek

Onder de titel 'Humanistiek als interdiscipline: integratie of vruchtbare spanning?' ontwerpt prof. H.P. Kunneman een nieuwe visie op de humanistiek als interdisciplinaire wetenschap; nieuw ten opzichte van het 'Basisstructuurrapport' van september 1988, het fundament van de UVH.
Het basisstructuurrapport blijkt zich volgens de analyse van Kunneman te baseren op het 'Heerlen-model', dat wil zeggen op een theologisch gefundeerd model voor een ambtsopleiding: "dogmatiek, praktische theologie en menswetenschappen worden in dat model uit elkaar gehaald, waarbij de eerste twee als rechtstreeks door het geloof bepaald worden gedacht en de derde, als de verzameling der relevante 'seculiere' wetenschappen, in een apart hokje zijn ondergebracht." (p. 22)
Het basisstructuurrapport van de UVH heeft dit model min of meer overgeno-

men: hierin worden de historische en systematische humanistiek enerzijds en de praktische humanistiek anderzijds, vanuit het perspectief van de humanistische levensbeschouwing beoefend, terwijl het bij de sociale wetenschappen om een bestudering van het levensbeschouwelijk denken, ervaren en handelen gaat vanuit de diverse perspectieven van mens-, maatschappij en cultuurwetenschappen. Ook de wijsbegeerte en de wetenschap van de levensbeschouwing werden in het basisstructuurrapport volgens het 'Heerlen-model' benaderd: men onderscheidt een benadering 'van binnenuit' van het humanisme (als humanist, een 'apologetische' benadering), van een meer objectieve, kritische benadering vanuit wetenschappen als theologie, sociologie en psychologie.

Kunneman stelt in zijn bijdrage tot de discussie over de humanistiek een benadering voor waarbij sprake is van integratie van de systematische humanistiek in de menswetenschappen, als 'interdiscipline'. De kern van zijn gedachtengang is het idee dat in de humanistische traditie geen sprake is van leerstellingen, geloofsinhouden of dogma's. De ideeën en inhouden van de humanistische traditie onttrekken zich per se niet aan sociaalwetenschappelijk onderzoek, reflectie of rechtvaardiging. De actuele wetenschapstheoretische inzichten staan de humanistiek zonder probleem toe om "bepaalde metafysische en sociaalfilosofische postulaten op (te) nemen (...). Zowel binnen de filosofie als binnen de menswetenschappen zijn eerbiedwaardige voorbeelden te vinden van tradities en richtingen die nadrukkelijk uitgaan van een normatief geladen harde kern, en desalniettemin binnen die wetenschappen als volwaardig meetellen (bijvoorbeeld: de filosofische hermeneutiek van Gadamer, de kritische theorie à la Habermas, de communautaire ethiek, het feminisme, milieufilosofie etc.)." (p. 23)

De humanistiek dus als wetenschappelijke interdiscipline, losgemaakt van het 'theologische' model en op eigen benen geplaatst. Humanistiek als de interdiscipline "die gericht is op de humanisering van persoonlijke levensomstandigheden, maatschappelijke verhoudingen en culturele kaders, in het bijzonder de omgang met existentiële problemen en zingevingsvragen; die zich daarbij in de eerste plaats laat inspireren door humanistische tradities, en die daartoe de theorie van de levensbeschouwing, de filosofie en de menswetenschappen als belangrijkste cognitieve bronnen gebruikt." (p. 24)

De discussie gaat voort en *Praktische Humanistiek* hoopt u op de hoogte te kunnen houden.

Berichten & adressen

Deze rubriek verzamelt informatie die voor geestelijk verzorgers in hun beroepsuitoefening relevant geacht wordt. Organisaties van geestelijke verzorging en opleidingen voor geestelijke verzorger worden uitgenodigd om van deze rubriek gebruikt te maken voor het aankondigen van studiedagen, cursussen, etc.

Initiatiefgroep beroepsvereniging humanistische raadslieden stil gevallen

Op de UVH-ontmoetingsdag in oktober vorig jaar presenteerde zich de initiatiefgroep die een oproep uitdeelde aan de aanwezige raadslieden om zich alvast te melden voor een nieuw op te richten landelijke vereniging van humanistische raadslieden. Deze groep was door de voorzitter van de Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk bijeen geroepen. De vrijgevestigden hoopten door de oprichting van een landelijke vereniging een plaats tussen de bestaande werkvelden van humanistisch raadswerk te veroveren. Zij liepen daardoor wat harder dan de overige leden van de initiatiefgroep, en belegden op 21 februari j.l. een 'oprichtingsvergadering'. De opkomst van niet-vrijgevestigden was echter nihil, waardoor op dat moment van oprichting werd afgezien.
Van de initiatiefgroep is sindsdien niets meer vernomen. De vrijgevestigden richten zich sinds deze zomer meer op de scholing van de leden, de inhoudelijke ontwikkeling van vrijgevestigde praktijken voor humanistisch raadswerk, en het leggen van functionele contacten.

De oprichting van een landelijke beroepsvereniging voor humanistische raadslieden is voornamelijk blijven steken op het uitblijven van een voor iedereen aanvaardbare en duidelijke formulering van de formele relatie tussen het Humanistisch Verbond en de raadslieden. Naar verwachting zal een hoofdbestuurscommissie van het HV dit najaar met een advies komen, waarin die relatie voor extramurale en intramurale raadslieden op bevredigende wijze geformuleerd wordt.

Riagg en levensbeschouwing

Bij zijn afscheid als directeur van de Riagg Zwolle, op 22 mei j.l., heeft de heer A. Dost gepleit voor het betrekken van de levensbeschouwing in de hulpverlening.
Enkele jaren geleden kwam de Riagg Zwolle tot de ontdekking dat geen van de pastores in het werkgebied ooit contact met de Riagg had. "De Riagg ziet ons niet staan," was hun klacht. In samenwerking met het Studiecentrum Welzijn en Levensbeschouwing van de Hogeschool Windesheim richtte Zwolle de werkgroep 'Riagg en levensbeschouwing' op. Doel was: deskundigheidsbevordering van Riagg-medewerkers bij problemen met een levensbeschouwelijke achtergrond en verbetering van de samenwerking met geestelijke verzorgers in het werkgebied.
Aan het eind van zijn rede op 22 mei, deed Dost vijf aanbevelingen: Allereerst moet de discussie over levensbeschouwing en zingevingsvragen op het niveau van uitvoerende hulpverleners worden gevoerd. Het management moet dat stimuleren.

Vervolgens moet men de dialoog tussen Riagg en de geestelijke verzorging op gang brengen. Een geestelijk verzorger moet een plek in het verwijzingspatroon krijgen. Dan moet de Riagg ook een aandachtsfunctionaris hiervoor aanwijzen die voor interne en externe consultatie beschikbaar is. Een vierde aanbeveling is wetenschappelijk onderzoek in deze en tenslotte vindt Dost dat de Nederlandse Vereniging van Ambulante Geestelijke Gezondheidszorg als landelijke vereniging van de Riaggs afzonderlijke initiatieven van Riaggs moet coördineren en ondersteunen. (Uit: *GGZ-Gazet* juni 1992, p. 4).

Geestelijk verzorgers als doorverwijzer

De Riagg Zwolle heeft de geestelijk verzorgers (predikanten, pastors en voorgangers) in juni bericht dat met ingang van 1 juni 1992 een proefjaar wordt gestart waarin aan de geestelijk verzorgers in het werkgebied de verwijzersstatus wordt toegekend. Dit betekent dat professionele geestelijk verzorgers rechtsstreeks naar de Riagg kunnen verwijzen, in overleg met de potentiële kliënt.
Ter voorkoming van overbelasting en onterechte verwijzingen, wordt eerst door de spreekuurhouders van de Riagg telefonisch vooroverleg gepleegd met de verwijzer. De verwijzer omschrijft het probleem zo duidelijk mogelijk en geeft aan wat hij of anderen reeds hebben ondernomen om hulp te bieden. De spreekuurhouder beslist over acceptatie van de cliënt, terugverwijzing of doorverwijzing.
Teneinde verwijzing door geestelijk verzorgers zo soepel mogelijk te laten plaatsvinden, versterkt de Riagg een lijst van aandachtspunten voor het gesprek met de spreekuurhouder. De geestelijk verzorgers ontvangen ook de drie-maandelijkse 'nieuwsbrief voor verwijzers'.

Rechten verpleegden

Het lijkt zo klaar als een klontje, maar de praktijk wijst anders uit. Wie verpleegzorg nodig heeft is natuurlijk niet onmondig. Om dat duidelijk te maken gaf de Nederlandse Vereniging Belangenbehartiging Verpleeghuisbewoners (NVBV) een brochure uit over de rechten van de verpleeghuisbewoners. De brochure kan voor *f* 5,– besteld worden via storting op giro 5150438 t.n.v. de NVBV, onder vermelding van 'rechten verpleegh. bew.'. Nadere informatie: Leopoldhove 27, 2726 CV Zoetermeer. Telefoon 079-510044. (Uit: *Humanitas Ouderen Werkkrant*, juni 1992).

Open filosofische hogeschool voor mens- en maatschappijwetenschappen

De Open filosofische hogeschool in Bilthoven biedt de komende maanden het volgende cursusprogramma aan. De cursussen vinden plaats in Cultureel Centrum De Schalm, Oranjelaan 10, De Meern.
Dr. J.A. Keij, Levinas: een nieuw (religieus?) humanisme; 3, 17 en 31 oktober 1992 (overdag van 11.00 tot 15.00 uur) (*f* 120,–).
Drs. H. Stufkens, Dromen en droomsymboliek; 8, 22 okt. en 5 november (avonden van 19.00 tot 22.00 uur) (*f* 90.–).
Drs. E.C. van Campenhout, De crisis van het humanisme en de toekomst van de filosofie (een inleiding in het hedendaagse denken); 24 okt., 14 nov., 12 december (overdag) (*f* 120,–).
Prof. Dr. C.C. de Keyser, Vincent van Gogh, zijn ontwikkelingsgang; 7, 21, 28 november (overdag) (*f* 120,–).
Dr. A.D. Fokker, Kringgesprek over zaken die ons aangaan; 2, 16 december (avonden, 19.30 tot 21.45) (*f* 40,–).

Agenda

Verdere informatie bij de Open filosofische hogeschool, postbus 317, 3720 AH, Bilthoven.

Stichting Ondersteuning Mannenwerk (SOMAN)

SOMAN herhaalt op 23 oktober a.s. de studiemiddag 'Jongens als slachtoffer van seksueel geweld'. In juni 1992 vonden drie studiemiddagen voor de jeugdhulpverlening plaats, met als onderwerp: jongens als slachtoffer van seksueel geweld. De belangstelling voor deze studiemiddagen bleek zeer groot te zijn; eind mei zaten alle studiemiddagen al vol. Vanwege deze grote toeloop wordt de studiemiddag herhaald, en wel op vrijdag 23 oktober, van 13.00 uur tot 17.00 uur, in Utrecht. Inleiders voor deze studiemiddag zijn Ron van Outsem (JAC Amsterdam) en Jan Willem van Goey (JAC Roermond).
Aantal deelnemers: maximaal 40. Kosten *f* 75,–. Voor opgave en informatie kunt u zich wenden tot SOMAN, Postbus 19198, 3501 DD Utrecht. Telefoon 030-343488.

In de agenda worden data van gebeurtenissen opgenomen die van belang zijn in het veld van het humanistisch geestelijk werk in de breedste zin.
Organisaties, groepen en individuen kunnen aankondigingen sturen naar de redactie, postbus 797, 3500 AT, Utrecht.
Het volgende nummer van *Praktische Humanistiek* verschijnt in december.
Insturen vóór 20 oktober a.s.

9 oktober 1992
UVH-ontmoetingsdag voor raadslieden. Plaats: Drift 6, Utrecht.

4 november 1992
Oratie dr. Henk Manschot (UVH). Plaats: Academiegebouw UU, Utrecht.

14 november 1992
UVH-voorlichtingsdag voor aanstaande studenten. Plaats: Drift 6, Utrecht.

14 en 15 november 1992
Een erfenis van waarde. HOI-afscheidsconferentie en reünie. Plaats: de Guldenberg, Helvoirt.

11 december 1992 tot en met 19 februari 1993
UVH-nascholingscursus *geestelijk werk in beweging* (7 cursusmiddagen), Utrecht.

De Stichting voor Morele Lekenbijstand nodigt U uit op haar jaarlijkse ontmoetingsdag, zaterdag 19 september 1992

De bedoeling van deze contactdag is om op informele wijze collega-vrijwilligers beter te leren kennen en te leren vanuit elkaars ervaring.
Het thema 'Teamwerking' en al wat daarbij komt kijken, leek ons een goede omkadering om na te denken en van gedachten te wisselen over de plaats en het belang van moreel consulenten in ziekenhuizen en andere verzorgingsinstellingen

Programma

09.30 – 10.00 uur	Aankomst – koffie/thee
10.00 – 10.15 uur	Verwelkoming – inleiding door Guy van Lancker – voorzitter
10.15 – 11.00 uur	'Samenwerkingsverbanden tussen geestelijke verzorgers in de instellingen in Nederland' – door mevrouw Mariëtte Graafmans, humanistisch geestelijk raadsvrouw
11.00 – 11.45 uur	Spreker van de dienst patiëntenbegeleiding van het Academisch Ziekenhuis Antwerpen
11.45 – 12.15 uur	Vragen uit de zaal – discussie
12.15 – 13.45 uur	Middagmaal
13.45 – 14.45 uur	Wergroepsessies rond 3 thema's: – profiel van de moreel consulent in ziekenhuis/bejaardenhuis – de moreel consulent en het team van de instelling – conflicthantering binnen de instelling
14.45 – 15.15 uur	Koffie-/theepauze
15.15 – 16.15 uur	Vervolg werkgroepsessies
16.15 – 16.30 uur	Plenum

Hoe inschrijven

Inschrijfstrookjes kunnen aangevraagd worden in het Centrum Morele Dienstverlening, Schrijnwerkersstraat 20/1 – B – 3500 Hasselt.
Voor België: uw inschrijving is pas geldig na storting van Bfr 300 op rekening van U.V.V.-Nationaal: 001-1084626-48, met vermelding 'Contactdag SMB'
Voor Nederland: telefonisch of schriftelijk inschrijven in het Centrum voor Morele Dienstverlening (telefonisch te bereiken vanuit Nederland op nummer: 09-32-11-210654). *Betalingen (f 15,–) kunnen uitsluitend de dag zelf geschieden. Gelieve dus niet te storten!*

Zaterdag 19 september 1992 van 9.30 tot 16.30 uur. Plaats: Provinciedomein Bokrijk (Tel. 09-32-11-225564). Bokrijk bevindt zich halverwege Hasselt en Gent.
Voor alle inlichtingen betreffende treinverbindingen en reismogelijkheden kunt U telefoneren naar het Centrum voor Morele Dienstverlening.

Deze dag is mogelijk dankzij de financiële steun van de Unie Vrijzinnige Verenigingen.